

АНАЛИЗ НА УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА С ОГЛЕД НА СТЕПЕНТА, В КОЯТО ОСИГУРЯВАТ ПОСТИГАНЕТО НА ДОИ ЗА УС

В следащото по-нататък изложение със звездичка (*) ще бъдат обособявани аналитичните наблюдения върху степента на осигураност на стандартите от УП от учебното съдържание, от една страна, и от предписаните дейности, от друга.

И в този раздел от анализа са използвани следните съкращения:

ДОИ – държавни образователни изисквания за учебно съдържание

КД – секция “Контекст и дейности” в учебните програми

МВ – секция “Възможности за междупредметни връзки” в учебните програми

НП – секция “Очаквани нови понятия” в учебните програми

ОРТ – секция “Очаквани резултати по теми” в учебните програми

ОРУП – секция “Очаквани резултати на ниво учебна програма” в учебните програми

С – стандарт

УП – учебна(-и) програма(-и)

УС – учебно съдържание

ФКРУ – формиране на комуникативноречеви умения

Я – ядро на учебното съдържание

За повече яснота и нагледност анализът на осигуреността на постигане на всеки един стандарт от всяко едно ядро на учебното съдържание по български език и по литература е обособен, освен в случаите на такава степен на съответствие/повторителност между УП, която би наложила обременително (за потребителя на продукта) с монотонността си повторение и от наша страна.

Но преди да пристъпим към този анализ по стандарти, е необходимо да се отбележи принципното разминаване между заявените в преамбюлите на УП цели на обучението по български език и литература, от една страна, и конкретните стандарти и снемането (“превода”) на тези стандарти в УП – в обособените в тях секции, – от друга. Съществената (в качествено отношение) и преобладаващата част от целите обвързва обучението по БЕЛ с комуникативните умения на роден език. Докато формулировката на целите експлицира тази обвързаност, вписвайки в себе си термина *умения*, стандартите по-често използват поведенчески глаголи (съответстващи на небезизвестната таксономия на когнитивните равнища на Блум). Казано другояче, в преобладаващата си част **целите** визират в края на всеки образователен етап **дееспособния човек**. Докато **стандартите и УП** преобръщат заявеното от изложението на целите отношение между знанията и уменията и отдават първостепенна значимост на знанията. В тяхната перспектива ученикът в края на четвърти, на осми и на дванайсети клас е **много повече** като **знаещия, отколкото** като **дееспособния човек**. Тази визия е и много по-близка на традициите, характеризиращи българската образователна система.

Коментираното противоречие е заложено на “най-високо равнище” – още в текста на Наредба №2 от 18 май 2000 г. за учебно съдържание, където редът “знания, умения и отношения” указва едновременно на хронологичното и на

каузалното отношение “от знания – към умения”, като в същото време скришно сменя небеизвестния предразсъдък за ценностната доминираност на практическото прилагане на знанията от тяхното владение сами по себе си. В тази (платонистка в основата си) таксономия на човешкия опит Знанието е “безкористно”, интересно и значимо само по себе си, а не като инструмент за въздействие върху околния свят. Въсщност на “знаещия” не му е иманентен стремежът към действие с оглед реализиране на някаква (прагматична) цел. Докато умението представлява “използването на ума на човека... за значими въздействия върху физическия и социалния свят”¹, “организирано единство на интенционални и ситуационни фактори”².

Още едно вътрешно – на целия комплекс от разглежданите тук нормативни документи – противоречие е нужно да бъде отбелязано и коментирано. ДООИ за УС силно обвързват себе си с ценностния свят на човека. А, както свидетелства в книгата си цитираният автор, творческите процеси и нравствените феномени са двата типа човешки реалности, които са несводими до умения. Конкретно разликата между прагматичното (умело) действие и нравствената постъпка се състои най-вече в характера на мотивацията: умението е ситуационно обусловено, целерационално, докато на нравствената постъпка е присъща ценностната рационалност. Кое не лишава действието от нравствен хоризонт, не го прави “безнравствено” – такова лишаване случва “технологизацията” (особено модерна в технократическия възглед за уменията) на уменията, отчуждаването им от дееспособния човек в “безмозъчната” автоматизация на навика.

Казаното дотук не бива да се разбира като опит за “лобиране” в полза само на уменията, а като опит да се експлицира недоуспялостта на ДООИ за УС и на УП по БЕЛ да постигнат необходимия баланс, достатъчното ясно различаване и непротиворечиво свързване на “знанията, уменията и отношенията”.

СТЕПЕН НА ОБРАЗОВАНИЕ: ОСНОВНА ЕТАП НА ОБРАЗОВАНИЕ: НАЧАЛЕН

Нека предварително отбележим, че програмите за началния образователен етап по БЕЛ диференцират, освен българския език и литературата, и едни трети раздел – “Формиране на комуникативноречеви умения”, което не намираме за особено сполучлив подход (най-малкото, дискредитира се идеята за цялостната ориентация на обучението по БЕЛ към формиране и развитие на комуникативноречеви умения). Този раздел няма да бъде предмет на специален анализ, тъй като ядрата и стандартите в него по нищо не се отличават от тези в двата дяла на предмета БЕЛ.

Нужно е също така да “извадим пред скоба” и характерния за УП за началния етап дефицит на нови понятия. Този факт не може да се оцени еднозначно. От една страна, това означава необремененост на малките ученици с терминологичния апарат на науките за езика и за литературата. От друга, това тълкуване предварително се съгласява с отъждествяването на понятията с термините, което е неоправдано. Съвременната психология препоръчва от четири-

¹ Минчев, Б. Ситуации и умения. С., 1991, с. 39.

² Пак там, с. 56.

петгодишна възраст вече да се започне работата по предотвратяването на страха у детето от непознатите думи не чрез избягването им, а напротив – чрез овладяването им чрез езикови игри. В този смисъл УП за началния етап остават в дълг към учениците в българското училище.

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Я1: Социокултурни компетентности

С1: Разказва, описва, задава въпроси, дава отговори, обяснява, като използва уместно езикови средства, характерни за ситуацията на общуване съобразно участниците в нея, темата, целта и условията

Учебните програми акцентират върху върху граматичния аспект на езика, не и върху прагматичния аспект на дискурса. Така “ситуацията на общуване” и “комуникативната цел” от С1 остават без покритие – не се въвеждат като понятия, не се конкретизират, поради което стоят свършено абстрактно – особено на фона на пунктуалното, пределно изчерпателно изброяване на езикови единици, на граматически категории и значения.

Некоректният металингвистичен език на програмите поражда конфузни в невежеството си предписания като “ученикът **използва звука и сричката в съответствие с комуникативната цел**” (!): звукът и сричката няма как да се използват (сами по себе си) в съответствие с комуникативна цел, защото те нямат смисъл.

В УП за III и IV клас “използва **уместно**” от ОРУП “невинно” се превръща в “употребява **правилно**” в ОРТ, издавайки приоритета, на който се радват книжовните норми в УП за началния етап, спрямо комуникативните умения. С други думи, подменен е приоритетът, заявен в преамбюлите на УП.

НП съдържа единствено и само граматика (морфология).

В III и IV клас С1 е еднозначно обвързан – през комуникативната ситуация – с “изучаването на конкретна тема и езикова категория”. Така “комуникативната ситуация” се свежда до безплодната (спрямо развитието на комуникативните умения на учениците) поради еднообразието си ситуация на общуване в класната стая (до “диалога” учител – ученик).

*

Преди всичко трябва да отбележим, че не само тук, но в **КД за целия начален образователен етап не са вписани изобщо нито комуникативната ситуация, нито комуникативната цел в контексти, в които става дума за овладяване на умения за общуване**. В конкретния случай става дума за неосигуряване на стандарта, доколкото той изрично предписва съобразяването на използването на езиковите средства с параметрите на комуникативната ситуация. Нещо повече, във II клас “**уместното използване**” от стандарта става “**използва(т) правилно**”.

С2: Владее формулите за вежливост, използва формите за учтивост

Този С се появява във II клас и постигането му се предвижда да продължи и в III и IV клас. В УП и за трите класа ОРУП повтарят с незначителни вариации стандарта и се повтарят дословно помежду си, а ОРТ за отделните класове се

повтарят с пренебрежими различия. Това би могло да се разчете като настояване за формиране и затвърждаване на навик, доколкото употребата на готовите речеви формули е наистина въпрос на навик.

*

КД за II, III и IV клас се повтарят съвършено дословно, неизползвана остава възможността да се “подскаже” разнообразието от ситуации, в които е уместна употребата на “формулите за вежливост” на формите за учтивост и в този смисъл постигането на стандарта не е осигурено в достатъчна степен.

Я2: Езикови компетентности

Както тук, така и в УП за прогимназиален и за гимназиален етап – също както УП за всички степени и етапи на литературното обучение по Я “Литературни компетентности” – програмите осигуряват в **достатъчна степен** постигането на съответните стандарти. Имаме предвид, че **очакваните резултати разгръщат, конкретизират и специфицират стандарта** (в зависимост от предвиденото за усвояване конкретно учебно съдържание) и **настояват на поддържане и усиление** (“развитие”, “задълбочаване”, “усъвършенстване”) **на овладените знания; че НП изрично обезпечава понятийния и терминологичния апарат**, необходим за усвояване на предвидените знания, умения и отношения; че **отделните секции не се повтарят нито помежду си** (по хоризонтала), **нито от клас в клас** (по вертикала). (Така е сигурно защото, както вече сме имали много случаи да отбележим, като цяло стандартите, а в съответствие с тях – и програмите, поначало фаворизират Знанието-като-такова.) Ето защо отгук нататък в анализа на УП, съответстващи на стандартите от ядрата на учебното съдържание “Езикови компетентности” (БЕ) и “Литературни компетентности” (Литература), няма да повтаряме току-що казаното, а ще се ограничим само с отбелязване на идентифицираните отклонения от това “правило”.

C1: Открива синоними и антоними

Постигането на този стандарт осигуряват в достатъчна степен УП за III клас, където се предвижда изучаването на лексикалната синонимия, и за IV клас, където се предвижда изучаването на лексикалните антоними.

*

КД в удовлетворителна степен осигурява постигането на стандарта, доколкото декомпозират предписането от него умение на различни дейности (“определят значението на синонимите/антонимите”; “използват синонимен речник”).

C2: Показва многозначността на дума чрез употреба в различен контекст

Постигането на този стандарт се осигурява, но в недостатъчна степен, от УП за IV клас. В нея само един от ОРТ съответства на стандарта – не и ОРУП. Освен това програмата не използва ключовия за стандарта термин “контекст” и така на практика измества, преориентира целеположеността на C2.

*

КД осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен.

С3: В речта си използва в определен обем от синтактичните ресурси на езика: служи си с различни по цел на изказване и по състав изречения; използва различни словоредни варианти

Само два (от общо осем) от ОРТ, фиксирани в УП за I клас, съответстват на стандарта. Докато в програмата за първи клас се съдържа огромен списък от понятия (15), в тая за втори не фигурира нито едно – очевидна е диспропорционалността между програмите в НП, което излага на риск постигането на стандарта.

*

КД осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен.

ЯЗ: Социокултурна и езикова компетентност: Устно общуване. Говорене

С1: Организира логически своето изказване

Постигането на този стандарт се осигурява в достатъчна степен от УП за IV клас – ОРУП диференцира стандарта, а ОРТ декомпозира уменията на отделни дейности.

*

КД не осигурява в достатъчна степен стандарта, доколкото едната от предписаните дейности – “обмислят своето изказване” – е твърде нецеленасочено формулирана, а втората – “търсят логическа връзка между отделните компоненти в свой и в чужд текст” – ограничава учениковата дейност до търсенето, “пропускатки” конструирането на логически връзки.

С2: Разказва свързано, предава чута история и може да я коментира

УП за всички класове осигуряват постигането на този стандарт, но прави впечатление повторението както по ветикала, така и по хоризонтала в ОРУП и ОРТ, както и самоцелността на използваните вариации, която довежда до безсмислици като “предава съдържанието на чута история (художествен текст или картина)”: любопитно е как се “чува/слуша” картина (?). Единствено на равнището на жанра – чрез прибавянето на нови жанрови форми от клас в клас, т. е. екстензивно, УП разчитат да осъществят развитието на предписаното от стандарта умение, което може да се прецени като недостатъчно надеждно.

*

КД не осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта, защото основен акцент се поставя върху преразказването, докато разказването се обвързва неизменно само с наблюдавана картина, т. е. не е предвидена възможността учениците да конструират свой разказ.

С3: Заема своето място в диалог

Този стандарт се предвижда да бъде постигнат във II, III и IV клас. Доколкото е (не)ясно какво точно означава стандартът, неговото постигане е недостатъчно осигурено от УП, защото техните секции “превеждат” формулировката му в също толкова неясни формулировки.

*

Единственото, което (повторително от клас в клас) предписват КД, е “участва в диалог”, което очевидно е прекалено абстрактно – но пък съответства на неясната формулировка на самия стандарт.

C4: Стреми се да се придържа към темата

Постигането на този стандарт се осъществява в III и IV клас. УП в отделните си секции осигуряват в достатъчна степен, като предвиждат не само жанрово разнообразие на текстовете, които учениците трябва да интерпретират, коментират, преразказват, придържайки се към темата им, но и нарастване на независимостта на учениците от помощта на учителя.

*

КД не осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта, понеже вписаните в тях дейности (“перазказват”, “интерпретират”, “участват в диалог”), оставени без целенасочена спрямо предписаното от стандарта умение, сами по себе си не могат да осигурят формирането и развитието на умениято.

C5: Владее основни норми на книжовния изговор

Както може да се очаква от УП, доминирани – съгласно ДОИ за УС – от Знанието (в случая – на книжовните норми), този стандарт е изключително подробно, но еднообразно осигурен в отделните секции.

*

КД осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен.

C6: Говори с подходяща за ситуацията на общуване интонация, жестове, поза

Постигането на стандарта е достатъчно осигурено в секциите на УП за III и IV клас. Но предвид обособеността на раздел “Слушане” в ЯЗ, прави странно впечатление присъствието в ОРТ на резултати като “може да се ориентира в използваните от събеседниците му средства за невербална комуникация”.

*

Не може да се твърди, че КД осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта, защото те не само не диверсифицират предписаното от него умение чрез посочване на разнообразни дейности, но и “изписват” от себе си ситуацията на общуване.

ЯЗ: Социокултурна и езикова компетентност: Устно общуване. Слушане

C1: Умее да изслушва другите говорещи

Постигането на този стандарт се осигурява от УП за всички класове от началния етап. Единствено в програмата за IV клас обаче се забелязва опит за някакво развитие на фиксираното от стандарта умение, което може да се прецени като недостатъчно надеждно осигуряване. Пак в IV клас плахо се промъква “може да репликира уместно”. Така умениято за конструиране на възражения – за сметка на “послушанието” – на учениците се отлага за по-горните обарзователни етапи.

*

Три са дейностите, на които КД декомпозира предписаното от стандарта умение – изслушват, репликират, изказват своето мнение, от които, както се вижда, единствено първата се отнася до стандарта (всъщност го повтаря). Доколкото е пропусната възможността изобщо да се конкретизира в дейности предписаното умение, КД не осигуряват постигането на стандарта.

C2: Отнася се с уважение към мнението на другите

И осигуряващите този стандарт ОРУП и ОРТ изграждат образа на ученика плах, отстъпчив, много повече адаптивен, отколкото критичен и креативен. Но най-“скандалното” е трансформацията на “**мнението на другите**” от стандарта в “**участниците от друг етнически произход**”: “умее да се отнася толерантно и коректно към участниците в диалога от друг етнически произход”. Едностранчивостта, характеризираща “превода” на стандарта в секциите на програмата, която е склонна да отъждестви уважението с безкритичността, и вече коментираното “изключване чрез включване” на етническия “друг” обосновават преценката, че постигането на C2 не е достатъчно осигурено от УП.

*

КД предписват учениците да “коментират изказванията на останалите участници в общуването”, но пропускат да квалифицират (да припишат качество) на коментара. Освен това предвиденото в III клас “неналагане” на изказаното собствено мнение изчезва в IV. Ето защо преценяваме степента на сигуреност на този стандарт от КД като недостатъчна.

Я4: Социокултурна и езикова компетентност: Писмено общуване. Четене

C1: Чете на глас гладко, с адекватна интонация и темпо, правилно поставя паузите; доказва, че е разбрал основния смисъл на прочетеното

Постигането на този стандарт е равномерно разпределено във всички класове. Развитието на умението е предвидено почти само екстензивно, чрез натрупване на различни видове изречения и стилово разнородни текстове, което не може да се прецени като достатъчно. УП в отделните си секции не предписват актуализация на потенциала на интонирането на текста при неговото четене на глас като начин да се “докаже” разбирането на текста, а разчитат само на коментара. Програмите допускат неясни формулировки като “умее правилно да използва съобщително и въпросително изречение, за да изгради смисъла на прочетеното”, “чете на глас гладко, доказва, че е разбрал основния смисъл на прочетеното чрез съобщително, въпросително, подбудително и възклицателно изречение”.

*

Може да се твърди, че КД не осигуряват постигането на този стандарт, доколкото за “доказването разбирането на основния **смисъл** на прочетеното” е оставено само на интонирането на видовете (по цел на изказването) изречения: но “цел” и “смисъл” не означават едно и също.

C2: Чете наум и доказва, че е разбрал основния смисъл на прочетеното

Постигането на този стандарт се осигурява от УП за II, III и IV клас. ОРУП се повтарят от клас в клас дословно, но ОРТ правят опит да обезпечат развитието

на визираното умение, като от една страна еманципират постепенно ученика от “помощта на учителя”, а от друга изискват все по-сложни операции върху текста. Смущаващо е само “разбирането на основния смисъл на художествен текст”, който при това се среща в съчетание с “интерпретирането” на текста. За “основен смисъл” има основания да се говори, ако художественият текст бъде сведен до чисто съдържателните си (“екстенционални”) измерения, т. е. ако бъде разглеждан като нехудожествен. Не сме уверени в продуктивността на култивирането на подобни нагласи към художествения текст у учениците от началния образователен етап.

*

КД не осигуряват в достатъчна степен постигането на този стандарт, доколкото предписват свършено едни и същи дейности за II, III и IV клас, а изразът “изразяват основния смисъл на порчетеното” е твърде общ, неконкретизиран.

С3: Чете и разбира материали от детски списания

За постигането на този стандарт имат грижа УП за III и IV клас. В тях ОРУП и ОРТ се повтарят почти дословно, като така настояват върху затвърждаването, а не върху развитието на умението.

*

КД осигурява в достатъчна степен постигането на този стандарт, доколкото предписват набор от разнообразни конкретни дейности като четене, коментиране, аргументиране на собствени предпочитания към определени материали, препоръчване на материали за самостоятелно четене.

С4: Служи си с учебни речници

И този стандарт е осигурен – в достатъчна степен – от УП за I, II, III и IV клас, като от предходния към следващия клас се наблюдава развитие на умението по посока еманципацията на ученика от помощта на учителя и разнообразяване на издирваните речникови единици.

*

КД не осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта, доколкото, с изключение на дейността “избират подходящ синоним”, не декомпозират предвиденото от стандарта умение, а го синонимизират с думата “използват”.

Я4: Социокултурна и езикова компетентност: Писмено общуване. Писане

С1: Владее основни норми на графичната и писмената система на българското писмо: пише четливо; пише правилно думи с правописни особености; владее основната употреба на пунктуационните знаци; отделя изреченията в текста, като означава началото и края им; пише отделно думите без собствено ударение

Постигането на този стандарт е заложено още от първи клас и систематично осигурявано от УП до края на началния образователен етап. ОРУП и ОРТ го конкретизират и диференцират в достатъчна степен, а НП го обезпечават с

необходимите нови понятия. Както обикновено, овладяването на норми не е изложено на никакъв риск.

*

Само УП за I клас предвижда разнообразни дейности, насочени към постигането на стандарта – учениците да пишат под диктовка, да преписват текстове, да съчиняват текстове. Другите дейности (“изменят думи по форми”, “образуват думи” и под.) повтарят дейностите, предвидени за постигане на стандартите от Я2 (“Езикови компетентности”); с други думи, социокултурната компетентност на практика се оказва изтрита. Ето защо смятаме, че КД не осигуряват в достатъчна степен постигането на този стандарт.

С2: Създава съчинение по преживяване и по въображение; може да напише и да адресира лично писмо; създава текст, в който предава съдържанието на чужд повествователен текст

Постигането на този стандарт се осигурява от УП от II до IV клас, като отделните секции на програмите, удържайки единството му, специфицират и усложняват учениковите умения. Неудовлетворителна обаче е липсата на конкретно посочване на такива решаващи за речевата дейност параметри като цел, адресат, конкретна комуникативна ситуация и под. Както вече е ставало дума в това изследване, учениците разказват, съчиняват и т. н. – общуват – някак безадресно и безцелно, което фалшифицира реалността на човешкия (речев) опит и в този смисъл е непроактивно спрямо овладяването и развитието на комуникативните умения. Възползвайки се от уместността на контекста, нека подчертаем още веднъж продуктивността на разглеждания стандарт спрямо развитието както на въображението, така и на схващането на езика като непрозрачна, “съпротивляваща” се материя чрез опита за/на литературното писане.

*

Постигането на този стандарт КД от УП осигуряват в достатъчна степен.

С3: Създава съчинение описание на различни обекти

Постигането на този стандарт се предвижда да се осъществи в III и IV клас. То е обезпечено в достатъчна степен, в смисъл, че отделните секции в програмата за IV клас предписват надграждане/развитие на уменията (конкретно предписват “образно описание”). Но УП твърде непредрасливо настояват върху “пълното описание” на обекта, пренебрегвайки “обречеността” на човешката реч никога да не постига “съвършената пълнота”/”присъствието” на реалността, но за сметка на това – да постига ново – дискурсивно (смыслово) единство на предмета на говорене. Нека тази ни бележка не се чете като издребняване – става дума за принципни неща като отношенията *думи–неща*, *език–свят*, *дискурс–референт*, *знак–смысл* и т. н., които имат пряка връзка с гледната точка (“фокуса”) на говорещия/пишещия, респективно – с композираността (свързаността и завършеността) на текста.

*

Постигането на този стандарт КД от УП осигуряват в достатъчна степен.

C4: Създава съчинение отговор на въпрос по подходяща за възрастта тема

Постигането на този стандарт е предвидено само в IV клас. Това е странно, защото става дума за “съдържанието” на художествен текст (т. е. за “нехудожественото” на художествения текст), което – за разлика от условната художествена реалност – едва ли е недостъпно и за по-малките ученици. От друга страна, не може да се прецени като продуктивно обвързването на постигането на стандарта единствено и само с “художествената творба”, както прави програмата за IV клас.

*

Постигането на този стандарт не е осигурено в достатъчна степен от КД, защото те обвързват “придържането към темата” само и изключително със “съдържанието на литературно/фолклорно произведение”, т. е. ограничават предписаното от стандарта умение.

C5: умее да планира свой текст и да прави план на чужд текст; редактира текста си с оглед на съдържанието, точността на израза, правописа

Постигането на този стандарт се предвижда да се осъществи в III и IV клас. ОРУП в двата класа се повтарят дословно, но диверсификацията, респективно – развитието на уменията, случват ОРТ.

*

Постигането на този стандарт КД от УП осигуряват в достатъчна степен.

Приключвайки анализа на Я4, нека обърнем внимание върху силното обвързване на речевите дейности на учениците с нормативността на езика за сметка на много по-слабото обвързване с жизнения опит, с конкретни комуникативни ситуации. Така изразът “социокултурна компетентност” от наименованието на ядрото “увисва”, образно казано, а в смислов план остава – в най-добрия случай – една “нормативна култура”...

ЛИТЕРАТУРА

Я1: Социокултурни компетентности

C1: Разбира основната етическа опозиция добро–зло и я обяснява в конкретни сюжетни ситуации

Постигането на този стандарт се предвижда да се случи между II и IV клас. Отделните секции в програмите се повтарят почти дословно от клас в клас – единствените промени са, че в III клас към “изучавана приказка” се прибавя “самостоятелно прочетена приказка”, а в III и IV клас изчезва “емоционално-оценъчното” от отношението на ученика към героите и ситуацията, което фигурира във II. Очевидно посочените промени не могат да се квалифицират като достатъчни с оглед на развитието на разбирането на визираната от стандарта опозиция. Секцията НП не съдържа никакви понятия.

*

Единствените дейности, които се предвиждат за осигуряване постигането на този стандарт в КД, са четене и изразяване на отношение, последната формулировка от които е очевидно твърде обща. Разбирането, предписано от стандарта, остава недостатъчно надеждно обезпечено.

C2: Обяснява етически отношения в семейството и малката общност според сюжетните ситуации на изучени литературни творби

Постигането на стандарта се предвижда в УП за III и IV клас. Това е един от многото случаи на “вербализъм” на УП за началния образователен етап, на обезкуражаваща тавтология между стандарта, ОРУП и ОРТ, на невероятно безсмислено (предназначено сякаш просто да запълва място) излишество от повторения на едни и същи фрази и словосъчетания: ОРУП и ОРТ по никакъв начин не конкретизират стандарта, не посочват поне някое от неизчерпаемите многообразие на възможните взаимоотношения “в семейството и малката общност”, да не говорим за конфликтни такива. С други думи, УП не осигуряват постигането на стандарта. Като достойнство обаче трябва да се отбележи предписването на “отношение към отношенията”, изобразени в изучаваните творби – това коригира наивнореалистичното четене, характерно за учениците от тази възраст, предписвайки на практика естетическа реакция (“реакция на реакцията”).

*

Единствените дейности, които се предвиждат за осигуряване постигането на този стандарт в КД, са четене и изразяване на отношение, последната формулировка от които е очевидно твърде обща. Разбирането, предписано от стандарта, остава недостатъчно надеждно обезпечено.

C3: Открива основни белези на своята национална идентичност в изучавани литературни произведения

За разлика от предходния стандарт, постигането на този се предвижда да започне още от II клас, независимо от очевидно много по-лесно достъпните – защото са непосредствено обозрими в личния опит на ученика – взаимоотношения в семейството. Явно стремежът училището да способства за (безкритичното) адаптиране към господстващия идеологически ред си казва думата. Програмата за III клас почти дословно повтаря тая за II, като в същото време в нея ОРТ повтарят ОРУП. Но не това е най-важното. В УП се наблюдава своеобразна “хиперкоректност” спрямо ангажимента с постигането на стандарта: те изрично вписват в себе си “толерантното и коректно отношение към българските граждани с друг етнически произход”. Така, от една страна, “толерантното и коректно отношение” към НЕбългарски граждани от друг етнически произход изглежда поставено под въпрос; от друга, от подобно отношение се оказва “изключен” социално, полово и т. н. различният/другият (нека пътем отбележим, че никъде ДОО и УП не си дават труда да говорят, освен за ученика, и за ученичката). Освен това ако един от ОРТ изисква “осъзнаване на мултиетничност”, друг предписва съдействие “за формиране на национално самосъзнание у български граждани с друг, различен етнически произход”: от срещата между двата резултата се подразбира, че “мултиетничността” се осъзнава, но не като ценност... Ако си дадем сметка, че неслучайно в публичното пространство (и не само у нас) тече дебат

около смисловите и ценностните отношения между националното, етническото, европейското и под. (в който участват не само политици и журналисти, но и философи), ще се съгласим, че представянето на спорни въпроси в училище като веднъж завинаги решени не е най-надеждният инструмент на възпитаването на младите хора, които, да си припомним, принадлежат повече на бъдещето, отколкото на настоящето.

*

Постигането на този стандарт КД осигуряват в достатъчна степен. Като така правят училището да се открие като надежден институт за утвърждаване на господстващия идеологически ред.

С4: Изказва благопожелания по случай традиционни празници и във връзка с български народни обичаи

Като начало ще си позволим да се усъмним в смислеността и/или практическата полза от постигането на този стандарт. Все пак традиционната (предмодерната, предполитическата) култура е неактуална и изглежда доста изкуствен, преднамерен опитът децата да бъдат приобщавани не познавателно, а “съучастнически” към нея. Културата не е “аксесоар” или “декор”, който може – без връзка със значимия за личността свят – да се монтира или демонтира според случая. (Даваме си сметка, разбира се, че освен всичко друго, този стандарт е едно от проявленията на отчаяния опит на нас, българите, да компенсираме неспособността си да се свържем помежду си с хоризонтални връзки от съвременен тип – граждански, с “реанимация” на връзки, характерни за твърде различен от модерния тип култура.)

Постигането на този стандарт се предвижда да започне от II клас. Програмата за III клас повтаря дословно тази за II, само в IV клас се предвижда ученикът да “открива и проучва допълнителна информация” – умение, ценно само по себе си (имаме предвид – независимо от своите цел и обект).

*

Постигането на този стандарт КД от УП осигуряват в достатъчна степен.

С5: Участва в групова дейност за създаване на игрови и сценични форми на литературни творби

Постигането на този стандарт се предвижда да се осъществи от началото до края на началния образователен етап. И неговото подсигуриране от УП се характеризира с висока степен на повторителност – на стандарта от очакваните резултати (по хоризонтала), на очакваните резултати от клас в клас (по вертикала), като само от първи към втори клас може да се наблюдава някаква диверсификация. Иначе този стандарт е един от най-смислените за началния образователен етап, доколкото настоява върху интерпретацията на словесните художествени произведения още от най-ранна възраст, като при това предписва едновременно достъпен и атрактивен начин на нейното осъществяване. Може само да се съжالياва, че играта – “естествения” модус на биване на детето – не се предвижда освен като интерпретация на художествен текст.

*

Постигането на този стандарт КД от УП осигуряват в достатъчна степен. Необходимо е обаче да се отбележи липсата на критерии за осъществяване на иначе смислената дейност “правят преценка на изпълнението на съучениците си”.

Я2: Литературни компетентности

С1: Разпознава художествен и нехудожествен текст; проза и стихове; повествование, описание и разсъждение; диалог и монолог

Постигането на този стандарт е осигурено – в достатъчна степен – от I до IV клас: ОРУП и ОРТ равномерно и последователно от клас в клас диференцират и конкретизират стандарта, обезпечавайки развитието на умението чрез разнообразяване на обектите му, но не и чрез предписване на разнообразяване на средствата за постигането на целта, на “необходимата импровизация” в тяхната област – необходима както за развитието на умението, така и за поддържане на мотивирания интерес към него.

*

КД не осигуряват постигането на този стандарт в достатъчна степен, защото, първо, действието “съпоставяне”, безусловно необходимо за постигането на предписаното умение, се предвижда едва за IV клас; второ, защото не се предвижда изключително продуктивната – с оглед на предписаното умение – съпоставка на текст с устна реч; трето, не са изрично посочени подлежащите на съпоставка елементи.

С2: Различава литературни жанрове, представени по-широко в учебното съдържание

Подсигуряването на този стандарт е осигурено в достатъчна степен от отделните секции на УП.

*

КД не осигуряват постигането на този стандарт в достатъчна степен, защото не предвиждат никаква рефлексивна дейност от страна на учениците освен “интерпретация на комикси”.

С3: Разграничава основните моменти в развитието на действието

Постигането на този стандарт се предвижда от II до IV клас. ОРУП и ОРТ сравнително удовлетворително обезпечават развитието на умението, но не и НП – в тази секция на програмите не фигурира нито едно понятие.

*

Ако преценяваме степента на осигуряване постигането на този стандарт от КД като недостатъчна, то е, защото предписаните във II клас дейности се повтарят съвършено дословно и в III, и в IV, а монотонността без съмнение е противоположна, а не проактивна спрямо усвояването на дадено умение.

С4: Обяснява връзката между характера на героите и основния смисъл на творбата

Постигането на този стандарт се предвижда от III до IV клас.

Пак ще отбележим методологическата несъстоятелност на постановката “основен смисъл на (художествената) творба” – съждението за “основния смисъл на творбата” е въпрос на интерпретативна гледна точка, а смисълът на художествения текст се характеризира с множественост. Освен това ОРТ подменя, вместо да подсигурава постигането на стандарта: там вече става дума за “авторовото отношение към героите”. Успоредно с подмяната, на риск се излага различаването между автора **на** текста и повествователя **в** текста.

*

КД не осигуряват постигането на стандарта, доколкото не предвиждат никакви дейности, които биха могли да съответстват на уменията за **обясняване**.

С5: Открива в изучавани художествени творби достъпни фигури на речта

Постигането на този стандарт се предвижда от II до IV клас. ОРУП, ОРТ и НП сравнително удовлетворително обезпечават развитието на уменията.

*

КД не осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта, доколкото или повтарят предписаното от него умение, или предписват дейности, чиято връзка с изискваното умение остава проблематична и неясна.

С6: Познава съдържанието на най-значимите творби на българската детска литература и на българския фолклор, включени в учебното съдържание

Държим да обърнем внимание върху ограничителния характер на стандарта – не е ясно защо учениците от началния образователен етап да познават най-значимите творби само на българската детска литература и фолклор. Дори и с оглед на лелеяната от ДООИ за УС по БЕЛ национална идентификация, тъкмо тя се нуждае от образи на Другия.

Постигането на този стандарт се предвижда от II до IV клас. ОРУП и ОРТ сравнително удовлетворително обезпечават развитието на уменията, но не и НП – в тази секция на програмите не фигурира нито едно понятие.

*

КД не осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта, доколкото дейностите, предвидени за II, III и IV клас, са свършено идентични, т. е. не е осигурено необходимото за поддържането и развитието на уменията разнообразие на дейностите.

ЯЗ: Социокултурна и литературна компетентност: Общуване с художествената творба

С1: Ориентира се в комуникативната структура на творбата

ОРУП за III клас (повторени в IV), от който клас се предвижда постигането на стандарта, “превежда” (подменя) “комуникативната структура на творбата” с “осмисляне на авторовото послание” – “легитимен” начин да се перифразира печално известното “какво е искал да каже авторът”, а към така осъщественото отъждествяване ОРТ прибавят и “конкретното съдържание на литературното

поризведение”. В този смисъл – на фалшифициране на стандарта с методологически неударжимо “авторско послание” (напомняме, че нито има начин, нито има смисъл читателят да узнае “какво е имал предвид авторът”) – УП за III и IV клас не осигуряват постигането на стандарта.

*

КД не осигуряват постигането на стандарта, защото изобщо не упоменават “комуникативна структура на творбата” и не предписват дейности, свързани с “ориентирането” в нея.

C2: Открива непознати думи в художествения текст и определя значенията им в контекста

Постигането на този стандарт се предвижда да се осъществи в III и IV клас. УП за тези класове са свършено идентични (повтарят се), т. е. не използват потенциала си да конкретизират стандарта – например вида на непознатите думи, и в този смисъл не осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта.

*

КД не осигурява в достатъчна степен постигането на този стандарт, докато предвиждат твърде еднообразни дейности (всъщност само “четат подборно непознати думи” и “обясняват описателно, чрез синоними непознати думи в контекста на изучавано литературно поризведение”) и пропускат да отбележат и други начини на справяне с непознати думи в текст.

C3: Изразява емоционално-оценъчно отношение към герои и ситуации в литературната творба

Постигането на този стандарт се предвижда да се осъществи от I до IV клас. При обезпечаването му от УП прави впечатление съкращаването на термина *емоционално* още в ОРУП за I клас – всъщност терминът се появява единствен път – във II клас в ОРТ. Изглежда, УП за началния образователен етап мислят емоционалността като някаква проява на инфантилност, която колкото по-бързо бъде преодоляна и подчинена на Разума/Знанието, толкова по-добре...

От друга страна, не може да остане неотбелязана продуктивността на предписаната от УП транслация на естетическото преживяване от един в друг език – изразяването му с помощта на думи, на илюстрации, на интонации, на драматизации... Тъкмо подобни преводи способстват ставането-нетранспарантен на езика, осмислянето на словото като предизвикателство и отговорност.

*

КД не осигуряват постигането на стандарта, докато изпускат ключовия в неговата формулировка израз “емоционално-оценъчно”.

C4: Изразява предпочитания към определени герои, творби, жанрове

Осигуряването на постигането на този стандарт програмите от II до IV клас не може да се оцени еднозначно. От една страна, те вписват изискването за обноваване на учениковото предпочитание и дават решителен превес на интересите и потребностите на децата – нещо, което в една толкова “нормативизирана” среда е особено значимо. От друга, ОРУП формално разчленяват, вместо смислово да диференцират, стандарта.

*

КД осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен.

C5: Сравнява, установява сходство и различия между две художествени творби или техни елементи

Струва си да се отбележи неособено сполучливият избор на термина *сравнява*, когато става дума за полагане в отношение на художествени творби – сравняването неизбежно води до качествено йерархизиране на сравняваните обекти (до “по-“ и “най-“). За разлика от *съпоставката*, която не предполага необходимо подобно подреждане.

Постигането на този стандарт се предвижда да започне от III клас и да продължи и в IV и е сигурено в достатъчна степен.

*

КД не осигуряват постигането на стандарта, доколкото не конкретизират предписаното от него умение, не го декомпозират на отделни дейности, а повтарят самия стандарт.

Я4: Социокултурна и литературна компетентност: Създаване на изказвания и писмени текстове

C1: Участва в беседа по съдържанието на литературна творба: отговаря на въпроси; изказва мнения, като подбира подходящи елементи от текста, за да ги обоснове; съставя и задава въпроси

Осигуряването на постигането на този стандарт, предвидено да се осъществи от I до IV клас, е надеждо обезпечено от отделните секции в УП, но за сметка на това се наблюдава понторение по вертикала – слабо е разнообразяването на средствата за постигането на целта на предписаните “умели действия”.

*

КД не осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта, доколкото се повтарят дословно в I, II, III и IV клас и така не обезпечават овладяването на умението чрез необходимото разнообразяване на дейностите.

C2: Съставя устен преразказ на отделен епизод или на кратък художествен текст

Постигането на този стандарт е обезпечено от УП в достатъчна степен.

*

Постигането на този стандарт е обезпечено от КД в достатъчна степен.

C3: Създава устно изказване с помощта на словесна или визуална опора

Постигането на този стандарт е обезпечено от УП в достатъчна степен.

*

Постигането на този стандарт е обезпечено от КД в достатъчна степен.

СТЕПЕН НА ОБРАЗОВАНИЕ: ОСНОВНА
ЕТАП НА ОБРАЗОВАНИЕ: ПРОГИМНАЗИАЛЕН

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Като обща характеристика на УП по БЕ за прогимназиалния етап е необходимо да отбележим много добрата интегрираност на отделните ядра на учебното съдържание и на отделните стандарти в тях: те са въведени в продуктивен “диалог” без да бъдат смесвани. Затова и невинаги се следва формалният им ред при разполагането им в УП, а на места един и същи стандарт бива обезпечаван с различни теми от различни тематично-проблемни области от учебното съдържание, т. е. формалният ред бива подчинен на семантичния порядък, което без съмнение осигурява по-висока степен на постигането на стандартите.

Я1: Социокултурни компетентности

С1: Използва уместно езикови средства, адекватни на ситуацията на общуване съобразно участниците в нея, темата, целта и условията

Постигането на този стандарт е предвидено да се осъществява по цялото протежение на прогимназиалния етап. Диференциацията и конкретизацията на стандарта в ОРУП, ОРТ и НП се реализира в достатъчна степен съобразно различните сфери на общуване, като в осми клас се предписва обобщение и концептуално надграждане на знанията. Но не е достатъчно безпечен процесът на развитие на специфичните умения – например общуването в научната сфера се предполага само в шести клас, в медийната – само в седми.

*

Постигането на стандарта в КД е осигурено в достатъчна степен – там са вписани разнообразни дейности, декомпозиращи уменията, както и различни “роли”, които учениците се очаква да усвоят чрез “езикови игри”. Има обаче какво още да се желае по отношение на конкретизацията на целите на общуването.

С2: Задава въпроси и дава отговори по поставена от друг или избрана от него тема

Постигането на този стандарт осигуряват – но в недостатъчна степен – УП за V и VI клас. Казвайки “в недостатъчна степен”, имаме предвид подценеността на уменията да се формулират и задават въпроси, което означава negliжиране на “словото на съмнението”. Както казва Витгенщайн, пита смислено онзи, който знае какво може да прави с поставеното под въпрос. А и от “словото на съмнението”, от критическото мислене започва краят на наивността (да не забравяме, че образованието е до голяма степен рационализиране на жизнения свят).

*

КД не осигуряват в достатъчна степен постигането на този стандарт, доколкото акцентът се измества от практическото действие към рефлексията, а уменията да се задават въпроси е оставено повече да се подразбира, отколкото е ясно предписано.

С3: Изразява твърдения и се аргументира; разказва и описва

Постигането на този стандарт се предвижда да се осъществи от V до VII клас включително. Не може да се твърди, че то е безпечено в достатъчна степен от УП, защото изискваното от стандарта умение за аргументация остава непокрито в V клас, както и в VI в ОРТ, а в VII то е “разтворено” (трябва да се подразбира) в термини като “тълкуват” и “оценяват”. Диверсификацията на стандарта е достатъчна на равнището на поведенческите термини.

*

ДК осигурява в удовлетворителна степен постигането на стандарта, доколкото диверсифицира предписаните умения в разнообразни дейности както в рамките на един клас, така и по протежение на интервала V–VII клас.

С4: Владее формулите на речевия етикет при общуване на публично място

Постигането на този стандарт е предвидено да се осъществи само в V клас, което, въпреки достатъчното му обезпечаване в отделните секции на програмата, не отчита разрастването и разнообразяването на публичната сфера, в която общува ученикът от V до VIII клас.

*

КД не обезпечават постигането на стандарта чрез предписание на конкретни дейности чато компоненти на предписаното от него умение.

С5: Демонстрира в текст по кои езикови средства един функционален стил се отличава от други стилове

Самият стандарт не е достатъчно ясно формулиран и в този смисъл е трудно да се прецени осигуреността му от УП за VIII клас, където се предвижда да се случи постигането му.

*

КД предписва набор от разнообразни дейности (“коментират”, изразяват предпочитания”, наблюдават”, “редактират”) и ако приемем предписаното от стандарта умение за интелектуално, то усвояването му (но не и развитието му – поради вписаността му само в V клас) е осигурено в достатъчна степен.

Я2: Езикови компетентности

С1: Разбира значението на думи, свързани с обществения, икономическия и културния живот, и ги използва уместно

Постигането на този стандарт се предвижда да се осъществи от V до VII клас. То е осигурено в достатъчна степен от УП – отделните им секции го диференцират и конкретизират последователно и системно, в различните класове са акцентирани различни аспекти от проблематиката, а от V към VII клас се наблюдава преминаване от разпознаването/различаването на значението на “думи, свързани с обществения, икономическия и културния живот”, към все по-независима от външна помощ употреба.

*

КД не осигурява в достатъчна степен постигането на стандарта, доколкото “уместното използване” там е почти напълно пренебрегнато – единствената дейност, която би могла да го обезпечи, е предписаното за VI и VII клас “редактиране на текст”.

С2: Владее определен кръг термини за базисни понятия в основни науки, ориентира се в специфичната им за съответната научна област употреба (с оглед на учебните предмети)

За разлика от предходния, постигането на този стандарт не е обезпечено в достатъчна степен – предвидено е то да се осъществи само в VI клас – а тепърва предстои развитието на абстрактно-научното мислене на шестокласника; освен това предписаното от стандарта “владееене” програмата превежда в отделните си секции само като рецептивно, не и като продуктивно умение.

*

КД не осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта – единствената дейност, която е предписана там, е формулирана пределно общо: “Изпълняват ролеви игри при зададени елементи от ситуации на официалното и неофициалното общуване”.

С3: Използва синоними и антоними, думи за родови и видови понятия, хипероними и хипоними с оглед на стилового разслоение на езика

Постигането на този стандарт е осигурено в достатъчна степен – стандартът е разнообразно конкретизиран и въведен в многообразни отношения с други стандарти от ДОИ, обезпечаването му е равномерно разпределено както в различните секции на УП, така и в отделните класове.

*

КД осигурява в достатъчна степен постигането на стандарта, като предвиждат подчертано разнообразен репертоар от дейности, декомпозиращи уменията – от рефлексивни до практически, от работа с речници до изследователска дейност.

С4: Владее граматическите средства на езика. Служи си с разширен репертоар от синтактични конструкции – словоредни варианти, обособени части, вметнати изрази и пасивни конструкции, използва синонимни синтактични връзки

Постигането на този стандарт е осигурено в достатъчна степен – стандартът е разнообразно конкретизиран и въведен в многообразни отношения с други стандарти от ДОИ, обезпечаването му е равномерно разпределено както в различните секции на УП, така и в отделните класове. Освен това обогатяването на знанията, чието въвеждане балансирано следва от по-простото към по-сложното, се предписва да се случи и чрез задълбочаване (не само екстензивно).

*

КД осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен чрез предписването на широк спектър от разнообразни (от интелектуална и от прагматична гледна точка) дейности като редактиране, работа с автентични текстове, участие в извънкласни и извънучилищни форуми и т. н.

С5: При редактиране на собствен текст умее да прави съответните синтактични трансформации

Постигането на този стандарт се предвижда да се съществи от V до VII клас включително. То не е обезпечено в достатъчна степен – предписаното от стандарта “правене на синтактични трансформации” не се осигурява в V и VI клас, а в VII се свежда до превръщане на пряка реч в непряка.

*

КД не осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта, защото, както и другите секции в УП, negliжират както “редактирането на собствени текстове”, така и (най-вече) “правенето на синтактични трансформации”.

ЯЗ: Социокултурна и езикова компетентност: Устно общуване

С1: Участва с изказване в дискусия: придържа се към темата и организира логически своето изказване; може да оспори мнение, различно от неговото, като проявява толерантност; следи хода на диалога; позовава се на вече казаното

Постигането на този стандарт е предвидено да се реализира от VI до VIII клас включително. То е осигурено в достатъчна степен – стандартът е мотивирано конкретизиран и диференциран както в отделните секции на УП, така и в различните класове. Единствено недоумение буди фактът, че предписанието учениците да “усъвършенстват уменията си за диалогична реч, като **задават въпроси и отговарят, за да представят факти, да изразяват съгласие/несъгласие със събеседника си и др.**” изчезва от програмите за VII и VIII клас.

*

КД осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта, като предписват разнообразни дейности, декомпозиращи предписаните умения, както в рамките на един клас, така и по протежение на интервала VI–VIII клас. Особено важно е преодоляването на “стерилната” със своята монотонност по отношение на формирането и развитието на уменията комуникативна ситуация “в класната стая”.

С2: При публични изказвания: спазва нормите на книжовния правоговор; говори с подходяща за ситуацията интонация и сила на гласа; проявява усет за поставяне на логическо ударение

Нужно е да се отбележи диспропорцията, в която самият стандарт въвежда говоренето и слушането като две страни на всяко устно общуване, в т. ч. и в публичната сфера.

Въпреки че УП умело интегрират този стандарт с останалите и последователно го диференцират в отделните си секции както по вертикала, така и по хоризонтала, постигането му не може да се прецени като осигурено в достатъчна степен поради методологически несъстоятелното предписание да се “предава достоверно основната информация от художествен текст” (художественият текст най-малко е сводим до нещо като “основна информация”), което откриваме в ОРТ.

*

Степента, в която КД осигуряват постигането на стандарта, не може да се прецени като достатъчна, защото в VII и VIII клас съответната секция стои непопълнено. От друга страна, в УП за V и VI клас постигането на стандарта е обезпечено с достатъчно богат и разнообразен репертоар от дейности.

Я4: Социокултурна и езикова компетентност: Писмено общуване

C1: Търсене на информация от различни източници: използва учебници, енциклопедии, речници, периодични издания; може да поиска информация в библиотека и на книжния пазар; използва специализирани текстове – инструкции, правилници, справочници; извлича информация от документи; ориентира се в жанровите особености на научнопопулярната и на художествената литература, изучавана в тази степен; може да планира, да резюмира; да води бележки и да коментира съдържанието на текст

Осигуряването на постигането на този стандарт от УП не може да се оцени като достатъчно, защото “търсенето на информация” е твърде силно и приоритетно обвързано с преразказа (например в V клас), което силно стеснява реалното многообразие от житейски ситуации, в които това умение е необходимо и твърде слабо 9 с някакви конкретни комуникативни цели. В VII клас постигането на стандарта не е обезпечено в ОРТ.

*

Осигуреността на постигането на стандарта от КД не може да се прецени като достатъчна, защото предписаните там дейности, отнасящи се до “търсенето на информация от различни източници”, подсказват информацията повече като вече налична, винаги на разположение, отколкото акто нещо, което трябва да бъде търсено/идентифицирано.

C2: Създаване на собствени текстове: създава текстове от аргументативен тип – отговор на научен, литературен, житейски въпрос; познава и използва в съчинението си жанрови характеристики на статията и есето; изгражда свой и предава съдържанието на чужд повествователен и описателен текст; разграничава свидетелски от несвидетелски разказ; планира и структурира текста съобразно темата и целта на общуването; обособява тематично-смисловите части; изгражда абзаци с оглед на смисъла; умее да композира текст; попълва лични данни в бланки; може да напише автобиография, молба, заявление; има формирани правописни навици по отношение на думите с проверяем правопис, на често употребявани думи с непроверяем правопис, пише вярно думи от терминологичната лексика, владее правописните норми

Постигането на този стандарт е осигурено в достатъчна степен от УП – диференциацията му в отделните класове върви пропорционално в съответствие с жанровото разнообразие на текстовете; в V клас постигането на стандарта е обезпечено с четири теми, в VI и VII – с по три, а в VIII – с две. Наблюдава се обаче преекспониране на нормативните характеристики на текста, които се оказват в

доминантна позиция спрямо семантичните, структурните и композиционните му характеристики.

*

КД осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен, предписвайки богат, разнообразен репертоар от дейности, включително такива, изнасящи обучението във от класната стая.

ЛИТЕРАТУРА

Я1: Социокултурни компетентности

С1: Разбира основните ценности на родовия свят, осъзнава общото и устойчивото в моралните ценности на рода независимо от промените в социалното и битовото устройство на живота. Коментира валидността на тези морални принципи при разглеждане на художествени творби

Постигането на този стандарт е предвидено да се осъществи в V и в VIII клас. Програмите за тези два класа го обезпечават в достатъчна степен, като в същото време тази за VIII надгражда компетентностите чрез проблематизирането на отношението родви – личностни ценности.

*

КД осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта – ако приемем, че използваният термин “коментира” назовава понятие, имплицитно интерпретацията, която именно е корелат на разбирането.

С2: Разбира основните ценности в етническата организация на човешките общности. Коментира ги в изучени произведения и ги съпоставя с личния и обществения си опит

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира само в V клас. Обезпечаването му от програмата е проблематично, защото ОРУП и ОРТ обвързват “етническото” от стандарта с “родното” и по-конкретно – с “родната земя”. Така учителят бива изправен пред необходимостта да се справи с възникващото от тая връзка напрежение, доколкото няма да може в уроците да бъде заобиклен въпросът коя е “родната земя” за турския етнос например.

*

КД не осигурява постигането на стандарта в достатъчна степен, доколкото и той, както и другите секции в УП, “превежда” етническото като “родно”.

С3: Осмисля основните ценности на националната общност и ги открива в изучаваните произведения

Постигането на този стандарт е предвидено да се осъществи в VI и VII клас. Неговото осигуряване също може да се прецени като проблематично, защото ОРТ и НП обвързват понятията “национално” (“национална общност”, “национална принадлежност”), “родно” и “българско” (“български свят”) през българската литература. Освен че води до идентификация на “изграждането и утвърждаването на съзнанието за национална принадлежност” като интегриране в “българския свят”, подобно отъждествяване е неадекватно и в отношение към българската

литература, която именно случва разподобяването на “родното” и “българското” (достатъчно е да си припомним творчеството на П. П. Славейков, на Яворов, на Вапцаров и много други).

*

Проблематичността на постигането на този стандарт, за която става дума по-горе, е усилена в КД: в VI клас там е предписан коментар на “**националните** ценности като фактор за изграждане на **човешката** идентичност”, от което излиза, че членовете на общност, недостигнала до национална идентичност, са лишени от “човешка идентичност” (?!).

С4: Осъзнава основните принципи на общочовешката морална система. Доказва валидността им с примери от изучени произведения

Постигането на този стандарт също може да се прецени като проблематично, доколкото УП случват диференциацията и конкретизацията на стандарта, въвеждайки понятието “универсално” и обвързвайки го с понятието “ценност”, като по този начин се оказват вътрешно противоречиви до разрыв. Как например “универсализмът” се съгласува с “разноетническите културни традиции” и с толерантността към тях? Ако различието не съществуваше (което “казва” “универсализмът”), за какво би била нужна толерантността? Как може една ценност да бъде едновременно “общочовешка”, “непреходна” и “валидна”? Валидността предполага относителност, конвенция, а не безизключителност! Освен това УП смесват моралните и етическите категории.

*

КД осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта. Непременно трябва да се отбележи, че тъкмо те “нормализират” езика, оставайки встрани от коментирания по-горе противоречия. В тях моралните ценности престават да (претендират да) бъдат “универсални”, “общочовешкото” вече е свързано не с норми/ценности, а с “проблематика”, а “ценностите на родовия морал” престават да претендират за “вечност” и стават (просто) “трайни”.

Я2: Литературни компетентности

С1: Разбира условия характер на художественото произведение, на неговите субекти, на персонажната система, на изображения в творбата художествен свят и на художествената образност

Постигането на този стандарт е предвидено да се осъществи само в V клас, което само по себе си вече буди съмнения относно неговата обезпеченост, защото в тази възраст четенето все още е предимно наивнореалистично и точно условият характер на произведението на изкуството е трудно достъпен. Освен това в учебното съдържание по литература за V клас е много силен дефицитът от литературни творби (а и някои от предвидените за изучаване текстове са, меко казано, със съмнителни естетически и художествени достойнства), а художественолитературната условност е от различен спрямо фолклорната ред.

*

КД осигурява в достатъчна степен постигането на стандарта, като предписва различни дейности, декомпозиращи уменията.

С2: Разбира спецификата на фигурите и тропите на художествената реч и познава значението на понятия като метафора, метонимия, символ и алегория, хипербола и литота. Открива ги в изучавани текстове и коментира техния смисъл и въздействие във връзка с цялата творба. Разбира значението на стиховата организация и познава основните метрични схеми

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира от VI клас нататък. УП го осигуряват в недостатъчна степен, защото, първо, “разбирането” не се предвижда да се случи чрез “правене”, а само чрез “получаване представа”, “откриване в текста”, “различаване”. Второ, понятието за “преносна употреба” на думите се въвежда едва в VII клас – остава неясно как без идея за фигуративната употреба на думите шестокласниците ще “осъзнаят същността и художествената функция на тропите и фигурите”. В ОРУП и НП диверсифицирането на стандарта върви екстензивно, чрез прибавяне на нови понятия, но ОРТ диференцират и конкретизират предписаните от стандарта компетентности.

*

КД не осигурява постигането на стандарта в достатъчна степен – веднъж, защото не предписват “разбиране чрез правене (употреба)”, и втори път, защото се наблюдава неравномерност в развитието на умението от VI към VIII клас: ако в VI клас учениците вече “анализират”, в VII те само “наблюдават” и “откриват” тропи и фигури.

С3: Познава основните принципи на художествената композиция и значението на понятията сюжет и фабула. Осмисля различните връзки на епизодите в развитието на действието. Осъзнава значението на извънсюжетните елементи на композицията за цялостния смисъл и въздействие на творбата

Постигането на този стандарт осигуряват – в достатъчна степен – УП за VI и VII клас. Като несполучлив може да се квалифицира изборът в VI клас понятието “сюжет” да се появи само, без решаващия за разбирането му концепт “фабула”.

*

КД за VI и VII клас са свършено идентични. Като изключим, с други думи, недостатъчната грижа по развитието на умението от предходния към средващия клас, КД декомпозира предписаното от стандарта умение в набор от разнообразни и продуктивни по отношение на формирането и поддържането му дейности.

С4: Разбира комуникативната структура на художествената творба и обяснява връзките между нейните основни участници. Познава основните принципи в жанровата система на литературата и разбира понятията: приказка, басня, гатанка, поговорка, народна песен, разказ, повест, роман, ода, елегия, лирическо стихотворение

Осигуряването на постигането на този стандарт е проблематично. Първо, поради отбелязания вече дефицит на литературни поризведения в програмата за V клас, където освен това крайно неуместно митът е експониран като “художествено пространство” – както е добре известно, той е “иконично пространство” (той “е” за митокултурния човек; “е” безусловно истинен). Освен това по неизвестни причини

VII-ят клас е “прескочен” – в него не се предвижда постигането на този стандарт. ОРТ почти дословно се повтарят от клас в клас, а диверсифицирането на стандарта върви единствено по жанров принцип.

*

По собствената – на анализираниите документи – мяра КД осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен. Но не и според нас, тъй като резервът на “правенето” (литературното писане) за “разбирането” остава неоползотворен.

C5: Познава основни автори и произведения на българската литература. Обяснява ролята им в историята и културата на българския народ

Постигането и на този стандарт, предвидено за VII и VIII клас, трябва да се прецени като осигурено в неудовлетворителна степен, защото и в съответстващите на този стандарт секции от УП програми става коментираното вече непродуктивно смесване на “българско”, “национално” и “родно”.

*

КД обгрижва най-вече фигурата на автора (разбиран като реално физическо лице) и се въздържат от предписване на дейности като интерпретация на художествените произведения например. Така “познаването”, предписано от стандарта, се семантизира в най-буквалния (и повърхностен) възможен смисъл.

ЯЗ: Социокултурна и литературна компетентност: Общуване с художествената творба

C1: Осъзнава ролята на автора като създател на изобразената в произведението действителност. Трайно свързва името на автора със заглавията на неговите творби. Притежава мотивирани индивидуални читателски предпочитания. Умее самостоятелно да подбира четива и да използва популярни информационни източници за книжовна продукция

Постигането на този стандарт е предвидено да се реализира само в VI клас и е обезпечено от УП в достатъчна степен.

*

КД обезпечава постигането на стандарта в достатъчна степен, вписвайки сред разнообразните дейности, декомпозиращи предписаното от стандарта умение, и “създаването на кратки художествени текстове”, т. е. това е един от редките случаи, в които потенциалът на “правенето” за развитие на умението е оползотворен.

C2: Разпознава основни видове издания. Притежава формирани рецептивни очаквания при избор на четива въз основа на следните ориентири: тематика, жанр, име на автора, информационнооценъчни текстове (бележки по корицата, предговор, послеслов, анотация, рецензии и представления). Умее да си служи с азбучен библиотечен каталог

Постигането на този стандарт се предвижда да се осъществи само в VIII клас и е осигурено от УП в достатъчна степен.

*

КД обезпечава постигането на стандарта в достатъчна степен, вписвайки сред разнообразните дейности, декомпозиращи предписаното от стандарта умение, и “съставянето на кратки информационно-оценъчни текстове”, т. е. това е един от редките случаи, в които потенциалът на “правенето” за развитие на умението е оползотворен.

С3: Обосновава нравствени оценки за събития и герои от изучени художествени творби и мотивира своя ценностен избор

Постигането на този стандарт се предвижда да се случи само в V клас. Няма смисъл да се обсъжда степента на осигуреност на постигането му, доколкото самият стандарт е неудовлетворителен, защото насърчава наивнореалистичното четене на литературата, предписвайки етическо отношение към естетическата реалност.

*

КД осигурява постигането на стандарта в достатъчна степен, като не само се предвиждат разнообразни дейности за усвояването на умението, но и се “поправя” до известна степен предписаното от стандарта наивнореалистичното четене на литературата.

С4: Описва особеностите на художествения свят, създаван от творбата (историческа епоха, обществена и нравствена проблематика, основен конфликт, бит, характерни герои, авторски внушения за разрешаване на различни хуманитарни проблеми)

Постигането на този стандарт се предвижда в интервала V–VII клас. То е достатъчно надеждно осигурено – УП в отделните си секции мотивирано и постъпателно го диференцират и конкретизират както по вертикала, така и по хоризонтала.

*

КД осигурява постигането на стандарта в достатъчна степен, предвиждайки разнопрофилни дейности, декомпозиращи предписаното от стандарта умение, като откриване, наблюдение, коментар, съпоставка както на художествената интерпретация на визираната в стандарта проблематика, така и между нея и актуалния за учениците социокултурен опит.

С5: Разкрива в анализ художествения смисъл на изучавано произведение

Постигането на този стандарт предвиждат УП за VII и VIII клас. За диверсификацията на стандарта имат грижата само ОРУП, докато ОРТ са абсолютно идентични за двата класа. От друга страна, самият стандарт е проблематично формулиран – в обсъжданите документи терминът “анализ” се съчетава/редува с термина “интерпретация”, т. е. те не мислят двете понятия като семантично припокриващи се; диференциран от интерпретацията, анализът (обяснението на структурата на текста) не може да бъде сам по себе си инструмент на разкриването на смисъла на художественото произведение: смисълът е корелат на разбирането.

*

КД не осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта, докато предвиждат само две дейности – запознаване с образци на анализ и правене на анализ, които би трябвало да бъдат много по-конкретно предписани, особено предвид коментираното по-горе недостатъчно ясно отношение между анализа, интерпретацията и тълкуването на художествения текст.

Я4: Социокултурна и литературна компетентност: Създаване на изказвания и писмени текстове

С1: Владее основните опорни точки на комуникативната ситуация и идентифицира участниците в нея

Този стандарт не фигурира в УП.

С2: Владее в практически план основни жанрове на съвременната културна комуникация (виж ДООИ за УС по български език)

И този стандарт не фигурира в УП.

С3: Владее основните опорни точки в структурата на изказването (въведение, излагане на основния проблем, аргументация, излагане на главните моменти на съдържанието, изводи и заключителни обобщения). При изготвяне на самостоятелни изказвания разработва план и събира информация по темата от различни източници

Постигането на този стандарт УП по литература предвижда да се осъществи в V и VI клас. Степента на осигуряването му не може да се прецени нееднозначно, доколкото самият стандарт недопустимо смесва структурните и композиционните елементи на изказването, подреждайки в композиционен ред под името “опорни точки в структурата на изказването” композиционни в по-голямата си част елементи.

*

Като изключим смислово проблематичното словосъчетание “съдържателна структура”, използвано в коментираната секция, КД осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта, настоявайки не само върху конкретни ученикови дейности, но и върху проверката на осъществяването на предварително набелязания ефект от тях. Добре би било да се “подскажат” и критерии за оценка и самооценка на умелите действия на ученика като дееспособен човек.

С4: Владее структурата на следните учебни жанрове: подробен преразказ, сбит преразказ; подбoren преразказ; литературноинтерпретативно съчинение; есе, съдържащо разсъждения върху естетически и житейски проблеми по зададена тема

Постигането на този стандарт е предвидено да се осъществи равномерно от началото до края на прогимназиалния образователен етап. Степента на обезпечаването му от УП не може да се прецени като достатъчна, защото в отделните си секции програмата за V клас “поправя” стандарта, включвайки проблематичния от теоретична и методологическа гледна точка концепт

“трансформиращ преразказ” (не може текст, който трансформира – променя структурата – на подлежащ текст, да бъде квалифициран като репродуктивен, защото структурата е смислопродуктивна, а не формална категория; по-скоро става дума за интертекстуалност, за т. нар. “литературно писане”, което обаче се деформира от принудата да се следват измислени правила, за да може продуктът от дейността да носи името “преразказ”). От друга страна, докато УП за V и VI клас предвиждат учениците да разказват “въображаеми случки”, тази дейност отпада от програмите за VII и VIII клас. Може би защото въображението трябва да бъде обуздавано, докато е време... Така практиките на литературно писане биват първо извратени, а после – и прекратени – точно във възрастта, в която се пробужда интересът към пола и към политиката, за да се обезпечи (безкритична) подкрепа на господстващия идеологически ред.

*

КД осигурява в достатъчна степен постигането на стандарта, като не само предписва богат репертоар от дейности, насочени постъпателно (от клас в клас) към формирането и развитието на предписаните от стандарта умения, но и “поправя” недоразумението “трансформиращ преразказ” от другите секции на УП за V клас: на мястото му КД изписват (просто) “съставят текстове”.

C5: Умее да изпълнява специфичен литературен тест с цел проверка на компетентности

Този стандарт не присъства в УП – и слава богу, бихме казали, защото неговата несъстоятелност е очевидна и не се нуждае от специален коментар.

СТЕПЕН НА ОБРАЗОВАНИЕ: СРЕДНА

ЕТАП НА ОБРАЗОВАНИЕ: ГИМНАЗИАЛЕН

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК, ПЪРВО РАВНИЩЕ

Я1: Социокултурни компетентности

C1: Използва уместно в ролята си на говорещ различни езикови регистри, характерни за социокултурните сфери, в които общува; разпознава различни езикови регистри при разчитане на смисъла на чужди текстове

Постигането на този стандарт се предвижда да се осъществи равномерно по протежение на целия гимназиален етап. Осигуряването му от УП не може да се прецени като достатъчно, защото докато в IX, X и XI клас отделните секции от програмите мотивирано диференцират и конкретизират стандарта, в XII клас той остава слабо обезпечен в ОРУП и необезпечен от ОРТ и НП.

*

КД осигурява постигането на стандарта в минимална степен – само УП за IX клас описват, при това – твърде общо, недиференцирано, някакви дейности, които

могат да се идентифицират като декомпозиращи предписваните от стандарта умения, докато тези за X, XI и XII клас не съдържат никакви целенасочени към формирането и развитието на тези умения предписания.

C2: Съобразява езиковия си изказ с различни типове ситуации в сферата на официалното общуване

Постигането на този стандарт предвиждат УП за XI и XII клас. То остава неосигурено от ОРУП в XI клас и проблематично обезпечен в ОРТ и за двата класа – формулиран твърде общо и неясно: под предписанието “учениците трябва да усвоят” следва изреждането на теми вместо на очаквани резултати.

*

КД не осигуряват постигането на стандарта – само УП за XII клас предписва “запознаване в практически план със социалната природа на дискурса”, което е крайно обща и нецеленасочена към формирането и развитието на предписваното от стандарта умение.

C3: В дискусия по поставена тема изразява свое становище, като умее да се аргументира убедително

Постигането на този стандарт се предвижда само в XI клас, като степента на осигуряването му е недостатъчна, защото ОРУП не конкретизират/диференцират стандарта, а в останалите секции на програмата обезпечаването му е по-скоро формално.

*

КД не обезпечават изобщо постигането на стандарта.

C4: Постига баланс между поднасяне на най-важното и навлизане в детайли. Задава въпроси и дава отговори по същество. Разбира, коментира и интерпретира чужди становища и тяхната аргументация. Открива преднамерена неясност, отклоняване от темата и необосновани твърдения

Този стандарт не фигурира в УП.

Не можем да подминем без коментар факта на отсъствие от УП тъкмо на единствения (за първо равнище) стандарт, който изрично предписва критическо мислене – откриване не както обикновено на грешки, на отклонения от книжовните норми, но на “преднамерена неясност (и т. н.)”. Очевидно е, че по този начин се поставя под въпрос изключително необходимото в съвременния свят умение за самозащита от манипулативни (речеви) посегателства върху личността. Въпросното отсъствие може да се тълкува и като удържане на по-общата ориентация на разглежданите документи, които концептуализират знанието функционалистки (като обслужващо интересите на обществото, като служещо на намаляването на възможностите за рискове, за случайности, за събития в крайна сметка), не и критически – като служещо на самоутвърждаването на субекта.

Я2: Езикови компетентности

C1: Отчита задължителността и възможностите за избор по отношение на употребата на езикови средства с оглед на различните сфери на общуване

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира равномерно по протежение на целия гимназиален образователен етап. УП го обезпечават в достатъчна степен, разгръщайки и диференцирайки стандарта последователно и мотивирано както по вертикала, така и по хоризонтала, като в същото време успешно го интегрират с други стандарти от ДОИ за УС.

*

И при най-голяма добронамереност степента, в която КД осигуряват този стандарт, не може да бъде преценена като по-висока от минималната. Единствената дейност, която намираме предписана в тази секция в УП и която може да бъде “подозряна” като насочена към формиране на изискваното от стандарта умение, гласи: “да ползват специализирани тематични речници, свързани с хуманитаристиката”.

С2: Използва различни езикови средства в свой текст, за да открие лична гледна точка, и разпознава езикови средства с такава функция в чужд текст

Степента на постигане на този стандарт (предвидено да се случи в XI и XII клас) не може да се прецени като достатъчна, защото единствено УП за XI клас, и то само в ОРТ и НП, го конкретизира – УП за XII клас изобщо не го осигурява.

*

КД не осигуряват постигането на този стандарт.

С3: Използва уместно контекстови синоними и антоними; синонимни синтактични конструкции с цел поставяне на логически акценти

Въпреки че този стандарт фигурира в УП (само) за XI клас, тя не осигурява постигането му.

*

КД не осигуряват постигането на този стандарт.

ЯЗ: Социокултурна и езикова компетентност: Устно общуване

С1: Изгражда цялостно изказване, като се придържа към темата; формулира ясно становище и разгръща аргументацията си; откроява собствена гледна точка

Степента на обезпечаване на постигането на този стандарт, предвидено да се осъществи в IX, X, XI и XII клас, не може да се оцени като достатъчна. Преди всичко, в УП не е подсигурано конструирането на аргументи – вместо това се говори за “привличане” и “подбор”, сякаш аргументите са винаги “външни” спрямо ползващия ги. Освен това в IX и в X клас стандартът остава “непокрит” в НП, в XI – в ОРУП, а в XII – изобщо необезпечен.

*

КД не осигурява постигането на стандарта в достатъчна степен, доколкото предписват еднообразни и непряко свързани с предписаните от стандарта умения.

С2: Участва в дискусия или дебат – самостоятелно или в екип, като проявява толерантност към другите участници

Осигуряването на постигането на този стандарт би могло да се оцени като достатъчно, защото отделните секции на УП програми го диверсифицират мотивирано и последователно, ако не се откриваше една твърде съществена липса – в тях изобщо не се споменава предписаната в стандарта работа в екип.

*

КД не осигурява постигането на стандарта, защото не декомпозират, а повтарят предписаното от стандарта умение, като в същото време пренебрегват проявяването на толерантност към другите участници.

С3: В хода на диалог резюмира вече казаното; умее да се позовава на чужди мнения

УП не обезпечават постигането на този стандарт – в единствения клас, в който е предвидено да се случи то, а именно в XI, стандартът е “покрит” съвършено формално, без очаквани резултати нито по теми, нито на ниво учебна програма, без нови понятия, като освен това умението за позоваване на чуждо мнение, изрично предписано от стандарта, изобщо не се споменава в програмата.

*

КД не обезпечават постигането на стандарта, доколкото предписват участие само в публична дискусия (и дебат), към които, разбира се, диалогът е несводим.

С4: Може да участва в интервю като конкурсна форма

УП за XI и XII клас, в които се предвижда да се сигури постигането на стандарта, изобщо не го обезпечават.

*

КД също осигуряват постигането на този стандарт в достатъчна степен.

С5: При публично изказване спазва нормите на книжовния изговор; използва интонацията, логическото ударение, паузите, жеста, мимиката и позата с реторична цел

Постигането на този стандарт е предвидено да се осъществи от IX до XII клас включително. Докато УП за IX и X клас го осигуряват сравнително достатъчно, диференцирайки и конкретизирайки стандарта в отделните си секции, в XI и XII клас стандартът остава изобщо “непокрит”.

*

КД не обезпечават постигането на стандарта с конкретни дейности.

Я4: Социокултурна и езикова компетентност: Писмено общуване

С1: Използване на различни информационни източници. Търсене и получаване на информация: използва различни информационни източници; анализира, сравнява и синтезира информация от един източник и от различни източници (конспектира, резюмира)

Постигането на този стандарт е предвидено да се реализира в X и XI клас. Степента, в която УП за тези класове го осигуряват, е достатъчна.

*

КД не осигуряват постигането на стандарта, защото не предписват нито една конкретна дейност, насочена към формиране и развитие на уменията, предписани от стандарта.

C2: Създаване на собствени текстове: създава текстове с аналитична, тълкувателна насоченост; текстове от аргументативен и от описателен тип; текстове с развлекателна цел; прилага най-често използваните в писменото общуване жанрови модели, като използва възможностите за вариативност в структурното, композиционното и езиковото им оформяне

Степента на осигуреност на постигането на този стандарт е недостатъчна, защото УП необосновано вписват темата, предметът и проблемът сред структурните компоненти на текста и защото се наблюдава диспропорционалност в секцията НП: докато в IX клас се предвижда усвояването на множество нови понятия, за X се предвижда само едно.

*

КД осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен, предписвайки не само сравнително богат репертоар од дейности, декомпозиращи предвидените от стандарта умения, но и запознаване с образци – продукти от “умелото действие”, и практикуване на уменията във от класната стая.

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК, ВТОРО РАВНИЩЕ

Я1: Социокултурни компетентности

C1: Познава начините за представяне на факти и интерпретирането им в различни медии – печатни и електронни. Различава факти от мнения. Може да открие и да реагира критично на основни реторични стратегии, прилагани с пропагандна цел

Не можем да се въздарижим да не започнем със съжалението, че този стандарт не е предвиден да бъде постигнат на общообразователно (първо) равнище, защото той осигурява умения, необходими на всеки гражданин на едно развито демократично бщество. Предписването му само за второ равнище поставя под въпрос демократичния характер на ДООИ за УС по БЕЛ.

Постигането на този стандарт е предвидено да се осъществи в IX клас и в XI клас (където, неизвестно защо, фигурира в ЯЗ). То е осигурено в достатъчна степен от УП.

*

КД не осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен, доколкото не се ангажират изрично с така важното умение “различаване на факт от мнение”, а по-скоро го имплицират в по-общи – и по-“безобидни” предписания.

C2: Ориентира се в съдържанието на юридически текстове, справници, правилници и др.

Постиганет на този стандарт се предвижда само в X клас, УП за който не обезпечава предписаната от стандарта ориентация в юридически текстове. Но предвид постигнатите интегративни връзки в УП, този недостатък отчасти се

компенсира от предписването в УП за XI клас, второ равнище (в Я4, ОРТ) учениците да интерпретират текстове документи като “Конституция на Р България, Харта за правата на човека, Харта за правата на детето, различни международни конвенции и др.”

*

КД обезпечава постигането на стандарта в минимална степен – при това ако приемем за нейно предписанието в КД в УП за XI клас, второ равнище (в Я4, ОРТ); така или иначе, юридическите текстове конкретно остават неупоменати.

Я2: Езикови компетентности

С1: Може да направи превод от чужд език, като се съобразява със съчетаемостта на думите в двата езика

Постигането на този стандарт не е обезпечено в достатъчна степен, защото УП за X клас не го “покрива” в НП, а УП за XI – и в НП, и в ОРУП. Така присъствието му в УП програми остава по-скоро формално, negliжирано.

*

КД не осигурява постигането на стандарта.

С2: Открива и коригира грешки, дължащи се на интерференция, при съпоставката на оригинален и преводен текст

УП за IX клас осигурява – в достатъчна степен – постигането на този стандарт.

*

КД не осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта, защото не предписват достатъчно конкретни и целенасочени – към формирането и развитието на предвидените в стандарта умения – дейности.

С3: Може да открие прилики и разлики между граматиката на българския език и граматиката на изучаван от него чужд език

УП за IX клас осигурява – в достатъчна степен – постигането на този стандарт.

*

КД не осигуряват постигането на стандарта.

С4: Има основни знания за мястото на българския език в индоевропейското езиково семейство и сред балканските езици

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в X и XI клас. УП го осигуряват в достатъчна степен.

*

КД осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта.

Я3: Социокултурна и езикова компетентност: Устно общуване

С1: Избира различни реторични стратегии на общуване с оглед на цели, аудитория и тип комуникативна ситуация

Постигането на този стандарт се предвижда да се осъществи в IX, X и XI клас. То е осигурено в достатъчна степен от УП – докато ОРУП се повтарят почти дословно от IX в X клас например, ОРТ обезпечават развитието на уменията чрез преакцентирание – в сравнение с IX клас – на аспектите, жанровете, комуникативните ситуации.

*

КД осигурява постигането на стандарта в достатъчна степен, предвиждайки разнообразни, градиращи по вертикала, дейности, пряко свързани с предписаното от стандарта умение.

C2: Владее набор от реторични жанрове и похвати

Този стандарт не е изрично вписан в УП, но доколкото е плътно обвързан (по-скоро е трудно диференцируем) от C1 (от същото ядро), преценяваме осигуреността на постигането му като достатъчна.

*

Същото може да се твърди и за секцията КД в УП – че, доколкото там може да се разчете грижа по обезпечаването на C1 от същото ядро на учебното съдържание, може да се счита, че КД осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен.

Я4: Социокултурна и езикова компетентност: Писмено общуване

C1: Практически владее някои литературнокритически жанрове (виж ДООИ за УС по литература)

Постигането на този стандарт е предвидено да се реализира в IX и X клас, като УП го осигуряват в достатъчна степен.

*

КД осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен, диверсифицирайки в разнообразни и целенасочени дейности изискваните от стандарта умения.

Приключвайки този сегмент от анализа си, нека подчертаем, че УП по БЕ за XII, второ равнище, клас не “покрива” нито един от предвидените за това равнище стандарти. Вместо това тя вписва в себе си стандартите за първо равнище.

ЛИТЕРАТУРА, ПЪРВО РАВНИЩЕ

Я1: Социокултурни компетентности

C1: Разбира ролята на античните цивилизации като основа на универсалната хуманитарна ценностна система

Постигането на този стандарт се предвижда да се осъществи в IX клас. УП го осигурява в достатъчна степен. Струва си да се отбележи обаче менторският тон, с който програмата полага “универсалното” – особено като се има предвид, че то трудно се съгласува с “разбирането”. Това, разбира се, е проблем на стандарта, но е

добре да се има предвид, че “Щом нещо се разбира, то се разбира по друг начин” (Х.-Г. Гадамер)

*

КД осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен.

C2: Осъзнава ролята на християнството в създаването на европейския културен модел

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в IX клас. УП го обезпечава в достатъчна степен.

*

КД не осигурява постигането на стандарта в достатъчна степен най-вече поради рестриктивността на предписаните от тази секция дейности, във формулировките на които “европейският културен модел” от стандарта се свежда до “модел на човешко поведение” и до “християнската нравствена норма”.

C3: Разбира ролята на Ренесанса за формиране на ориентирана към индивидуалните ценности на личността хуманитарна система

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в X клас. УП го обезпечава в достатъчна степен.

*

КД осигурява постигането на стандарта в достатъчна степен чрез декомпозирането на предписаното от стандарта умение в разнообразни и целенасочени – към формирането му – действия.

C4: Осъзнава спецификата на хуманитарните проблеми на обществата от Новото време

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в X клас. УП го обезпечава в достатъчна степен.

*

КД осигурява постигането на стандарта в достатъчна степен чрез декомпозирането на предписаното от стандарта умение в разнообразни и целенасочени – към формирането му – действия.

C5: Притежава диференцирани знания за своята национална и културна идентичност

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в XI и XII клас. УП го обезпечават в достатъчна степен. Не може да бъде обаче подминат проблемът, който възниква от квалифицирането на националните идеали, формиращи през Възраждането, като “валидни за всяко време” (УП за XI клас, ОРУП) – най-малкото, защото на практика това е предписване на митическо (аисторическо, “оестествяващо”) мислене за възрожденските национални идеали, което влиза в конфликт с предписаното в НП понятие “национален мит”, което предполага осмислянето на “националния мит”, а не наивна вяра в неговите послания. Оказва се, че учениците трябва да бъдат едновременно (наивни) потребители на национални митове и да рефлектират върху тях.

*

КД не осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен, защото на свой ред обявяват “всевайдността” на “основните национални ценности”.

Я2: Литературни компетентности

С1: Притежава системни знания за строежа и функционирането на художествената творба, умее свободно да навлиза в изучаваните произведения и си служи непротиворечиво с литературоведска терминология

Абстрахирани се от методологическата несъстоятелност, меко казано, на предписаното от стандарта “свободно навлизане в произведения” (?), ще кажем, че постигането на този стандарт, предвидено да се осъществи по протежение на целия гимназиален етап (с изключение на XI клас), е обезпечено в достатъчна степен от УП.

*

Въпреки че декомпозират (смыслеите) умения, предписани от стандарта, в богат набор от разнообразни дейности, оценяваме степента на осигуреност на стандарта от КД като недостатъчна, защото предвижданите от тях дейности са изключително и само интелектуални, не и практически; с други думи, нереализиран (отново) е респектиращият потенциал на литературното писане за формиране и развитие на именно иманото предвид от този стандарт умение.

С2: Познава основните характеристики на отделните етапи в развитието на европейския културен процес и словесност

Степента на осигуреност на постигане на този стандарт, предвидено да се реализира в IX и X клас, не е достатъчна: отделните секции на УП (се) повтарят почти дословно както стандарта, така и помежду си. Разликата между ОРУП и ОРТ в УП за IX клас например е само прибавянето в ОРТ на думите “характер и” към “особености” (ОРУП). Идентична е ситуацията в X клас.

*

Не може да се каже, че КД осигуряват постигането на стандарта, защото, вместо да декомпозират дейностно предписаното от него умение, те го повтарят: срещу неговото “познава” в КД стои единствено “да се запознаят”.

С3: Познава развитието на европейската литературна история според заложеното в програмата за първо равнище учебно съдържание

Още при пръв поглед се забелязва странното отношение, което този стандарт създава между себе си и УП – сякаш не той предопределя УС, а той се определя от “заложеното в програмата за първо равнище учебно съдържание”. Това положение всъщност издава “нагаждането” на стандарта към традиционни (нестандартизирани) за българското средно училище образователни практики.

Освен това чрез обособяването на С3 и С4 (вж. по-долу) в това ядро българската литература се оказва изключена от “европейската литературна история”, като в същото време С4 предписва тя да се познава именно “като част от европейския литературен процес”.

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в IX и X клас. УП го осигуряват в достатъчна степен.

*

КД не осигуряват постигането на стандарта, защото единствената дейност, която предвиждат, е “запознаването”, при това – с “основните проблеми на... литература” (очевидна е неяснотата на цитираната формулировка) и с “основните произведения, заложи в програмата”; както се вижда от цитатите, и дума не става за нещо като “сюжет”, “история” и под. – термини корелати на понятието “развитие”, използвано от стандарта.

С4: Познава развитието на българската литература като част от европейския литературен процес и националната обществена и културна история (според програмата за учебно съдържание на първо равнище)

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в IX, X, XI и XII клас. УП го осигуряват в достатъчна степен.

*

КД осигурява постигането на стандарта в достатъчна степен – много целенасочено и многообразно в сравнение с осигуряването на сходния С3 от същото ядро.

ЯЗ: Социокултурна и литературна компетентност: Общуване с художествената творба

С1: Ситуира изучавана литературна творба в породилата я културна система и я анализира в съответствие с присъщата ѝ културна и художествена норма

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в IX, X, XI и XII клас. УП го осигуряват в достатъчна степен.

*

КД осигурява постигането на стандарта в достатъчна степен чрез декомпозирането на предписаното от стандарта умение в разнообразни и целенасочени – към формирането му – действия.

С2: Извлича художествения смисъл на конкретно литературно произведение във връзка с неговото място в творчеството на писателя, в развитието на школата или направлението и в общочовешки план

Степента на осигуреност на постигането на стандарта от УП може да се прецени като достатъчна, ако се абстрахираме от методологическата несъстоятелност “извлича художествен смисъл от произведение”. Както и в много други случаи с УП по литература за гимназиалния етап, диверсификацията на стандарта върви по линията на разнообразното учебно съдържание, което не е най-балгоприятният за формирането и развитието на умения подход. Но пък и ДООИ за УС по литература в много по-голяма степен в сравнение с тези за БЕ са ориентирани към интелектуални умения, към присвояване на ценности и знания.

*

КД не осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен, защото не толкова декомпонират, колкото стесняват (и изместват в известна степен) предписаното “умение” чрез дейностите, които предвиждат. Освен това КД се

повтарят дословно от клас в клас, което е симптом за липса на грижа за развитието на “умението”.

С3: Извършва самостоятелен подбор на четива и използва популярни информационни източници за книжовната продукция. Мотивира индивидуалния си читателски избор, като посочва актуалната за него проблематика и съдържание, увлекателност на сюжета, рецептивни нагласи по отношение на различни жанрове и автори и пр.

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в XI и XII клас. УП го осигуряват в достатъчна степен.

*

Въпреки че се повтарят почти дословно в УП за двата класа, в които е предвидено постигането на стандарта, КД го осигуряват в достатъчна степен, предлагайки сравнително богат свод от дейности, продуктивни спрямо формирането и развитието на предписваното от стандарта умение.

С4: Открива и коментира връзката между художествения смисъл на литературното произведение и житейските проблеми, които стоят пред личността

Осигуряването на постигането на този стандарт от УП може да се прецени като проблематично не по някаква друга причина, а поради вписаното в ОРТ в XI клас очакване учениците да “разбират диалога на читателя с... автора”. То, нека пак подчертаем, фалшифицира ситуацията на четенето, представяйки я за “частен случай” на общуването “лице в лице”, и полага като хоризонт на интерпретацията (анахроничния) романтически концепт за “конгениалността” на съзнанията, на основание на който именно е възможно да се разбере не текстът, а авторът.

*

Повтаряйки се дословно в УП и за четирите класа, в които е предвидено да бъде постигнат стандартът, КД не осигуряват в необходимата степен постигането на стандарта, защото не обезпечават развитие на предписаното от него умение.

Я4: Социокултурна и литературна компетентност: Създаване на изказвания и писмени текстове

С1: Умее да се ориентира в комуникативната ситуация (осъзнава ролята си на автор на изказването или текста; кой е предполагаемият възприемател; какво иска да каже; каква е връзката между съдържанието на изказването и очакваната ответна реакция; какво отношение заема спрямо други изказвания по същата тема)

Сам по себе си неиздържан – доколкото изтрива разликите между устното и писменото общуване, – постигането на този стандарт е проблематично. То е предвидено да се случи само в IX клас, УП за който говори за “стратегияТА и техникаТА за построяване на аргументативната верига”, свеждайки реалното многообразие от реторични стратегии до една.

*

Парадоксално КД е по-лаконична, отколкото стандарта. Както може да се очаква при това положение, КД не осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен, защото е карйно лаконичен (всъщност – рестриктивен) при фиксирането на декомпозиращите предписаното умение дейности.

C2: Владее основни жанрове на съвременната културна комуникация (жанрове на официалната реч; жанрове на средствата за масова комуникация; основните жанрове за литературна интерпретация; епистоларни жанрове)

Този стандарт не фигурира в УП.

C3: Композира изказването или текста с оглед на ясното поставяне на тезата, привежда подходящи доказателства и аргументация, умее да подреди основните части на изказването си така, че да постигне максимално въздействие върху своя възприемател, подбира най-подходящите езикови изразни средства

Подобно на C1 от същото ядро, и този УП за IX и X клас, където е предвидено неговото постигане, го диверсифицират, фиксирайки очакване за “развитие на техникаТА за построяване на аргументативната верига”.

*

Парадоксално КД е по-лаконична, отколкото стандарта. Както може да се очаква при това положение, КД не осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен, защото е са карйно лаконични (всъщност – рестриктивни) при фиксирането на декомпозиращите предписаното умение дейности.

C4: Събира литературна информация от различни източници и я организира във вид, подходящ за конкретната задача

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в IX и X клас. УП го осигуряват в достатъчна степен.

*

Не може да се каже, че КД осигуряват постигането на стандарта, доколкото го повтарят и се повтарят в двата класа, за които то е предвидено.

C5: Владее структурата на литературноинтерпретативното съчинение и на есето с хуманитарна проблематика и изпълнява специфичен литературен тест за проверка на компетентности

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в IX, X, XI и XII клас. УП го осигуряват в достатъчна степен.

*

КД обезпечават постигането на стандарта в достатъчна степен, що се отнася до неговата първа част.

ЛИТЕРАТУРА, ВТОРО РАВНИЩЕ

Струва ни се редно да отбележим като обща характеристика на стандартите и УП по литература за второ равнище, че те съумяват смислено и в достатъчна степен да диверсифицират учебното съдържание спрямо първото равнище, т. е. да

оправдаят съществуването си. Акцентът е поставен преди всичко върху проблематизирането на знанията, върху формирането и развитието на уменията за критическо мислене, за заемане на мотивирана позиция, за правене на избор, като всичко това – можем само да съжаляваме – се предвижда в много по-малка степен за първото равнище.

Я1: Социокултурни компетентности

С1: Коментира при анализ на литературна творба възлови хуманитарни проблеми, породени от нарушаването на универсалната ценностна система

Постигането на този стандарт се предвижда да се осъществи по протежение на целия гимназиален етап. Първият от ОРУП в УП за IX клас повтаря този от първото равнище за същия клас. В XI и XII клас се повтаря един некоректно (по начин, пораждащ амфиболия) формулиран ОРУП: “Съотнася конфликтите на национална, класова и др. основа към универсалните човешки ценности и тълкува тяхната (?) валидност.” Иначе, имайки предвид проблематичната състоятелност на самия стандарт, се въздържа от оценка на степента на осигуреност на неговото постигане от УП.

*

Имайки предвид проблематичната състоятелност на самия стандарт, се въздържа от оценка на степента на осигуреност на неговото постигане от КД.

С2: Анализира проблемите, възникнали при сблъсък между различни човешки общности, или проблемите, възникнали при противопоставянето на човешката общност с универсалните ценности

Този е един от стандартите, които УП (от IX до XII клас) осигуряват, поддавайки се на един менторски тон, който трудно се съгласува с понятието “разбиране” – термин, настоятелно ползван от тях: “Разбира факта, че...”, “Разбира, че...”. Очевидна е неловкостта на подмяната на прилежащото “На/(за)учава, че...”. Тъкмо това ни възпира да преценим степента на осигуреност на постигането на стандарта от УП като достатъчна.

*

КД осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен, предлагайки не само анализ/коментар на основополагащи проблеми, интерпретирани от литературните произведения в различни епохи, но и съотнасяне на присвоения от творбите смисъл с актуалната социокултурна ситуация.

С3: Разбира и коментира в анализа на различни художествени или житейски ситуации основните ценности на цивилизацията на Новото време: отговорност и търпимост. Извежда от изучени литературни творби проблеми, засягащи въпросите на индивидуалния избор, мотивирани от нормите на хуманитарната ценностна система. Проблематизира понятия като свобода и необходимост, престъпление и наказание, разум и морал

Постигането на този стандарт е предвидено да се осъществи в X и XII клас, като ОРУП не диверсифицират, а “посочват” към стандарта. Независимо от това

преценяваме степента на осигуреност на постигането на стандарта от УП като достатъчна.

*

КД осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен, защото предвиждат, от една страна, разнообразни дейности като откриване, анализ/коментар и проблематизиране на указанияте в стандарта понятия, и от друга – развитие на уменията от предходния към следващия клас.

С4: Открива в развитието на българската литература различни фази от формирането на българската национална идентичност

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в X, XI и XII клас. УП го осигуряват в достатъчна степен.

*

КД осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен, защото предписват разнообразни дейности и различни обекти на прилагане на аналитичния инструментариум, както и развитие на уменията от предходен към следващ клас.

Я2: Литературни компетентности

С1: Характеризира жанровата специфика и поетиката на изучените произведения. Характеризира персонажната система с оглед на различните функции, изпълнявани от героите в структурата на текста. Обяснява ролята на отделните елементи на художествения език за цялостното художествено внушение. Разбира особеностите на различните видове стихосложение

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в IX, X, XI и XII клас. УП го осигуряват в достатъчна степен, усилвайки конкретизацията и диференциацията му от клас в клас по линията на задълбочаването. Нужно е може би да се отбележи неособено сполучливата метафора, конструирана в ОРТ, IX клас – “специфичното “място в живота” (?) на литературните жанрове”.

*

Може да се твърди, че КД осигуряват постигането на стандарта в достатъчна степен, ако се абстрахираме от факта, че тази секция в УП за XII клас не обезпечава постигането на стандарта, и от неоправданото предписване на осъзнаване “принципите на идентификация на възприемателя с читателя”: имаме предвид, че въпросната идентификация е елемент от една литературоведска парадигма и не е редно да бъде налагана като “истина от последна инстанция” – още по-малко в УП, в които недвусмислено се препоръчва усвояването на различни интерпретативни подходи.

С2: Познава основните характеристики на изучените литературни направления/школи и техните върхови художествени постижения

Степента на осигуреност на постигането на този стандарт, предвидено да се състои от IX до XII клас, преценяваме като недостатъчна: ОРУП “превеждат” “основните характеристики” от стандарта като “особености”, които – на свой ред –

ОРТ преформулират съвсем формално в “характер и особености”, затваряйки така кръга на едно своеобразно тавтологично “зацикляне”.

*

КД не осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта, защото съвършено монотонно предписват/повтарят от клас в клас само две дейности – запознаване с особеностите на направленията/школите и прилагане на знанията в анализ на изучаваните творби. Потенциалът на литературното писане за формирането и развитието на визираното от стандарта умение тук, както и навсякъде в гимназиалния образователен етап, остава неоползотворен.

С3: Познава развитието на европейския литературен процес (съгласно заложеното в програмата за второ равнище учебно съдържание)

Постигането на този стандарт е предвидено да се осъществи в X клас, УП за който допуска непродуктивна тавтология между ОРУП и ОРТ. Не намираме за необходимо да повтаряме коментарите си относно странното отношение стандарт – програма (което се наблюдава и при следващия стандарт), както и ефектите от обособяването на този и следващия стандарт в това ядро на УС.

*

КД не осигурява постигането на стандарта, защото просто го повтаря, като при това терминът “развитие” е заменен с “основни произведения”.

С4: Познава историята на българската литература като част от общия европейски литературен процес и обществената и културната история на България (съгласно заложеното в програмата за второ равнище учебно съдържание)

Имаме сериозни основания да се усъмним в достоверността на предписаното ОРТ в УП за X клас “познание” на “Българското възраждане като част от единен европейски процес”. УП за XI и XII клас осигуряват в достатъчна степен постигането на стандарта.

*

КД осигурява постигането на стандарта в достатъчна степен.

ЯЗ: Социокултурна и литературна компетентност: Общуване с художествената творба

С1: Поставя изучаваната литературна творба в конкретен художествен контекст и коментира специфичните ѝ особености в съответствие с породилата я художествена практика на направлението или школата

Като изключим дословното повторение на С1 и ОРУП от Я2, което считаме за техническа грешка, оценяваме степента на осигуреност на постигането на този стандарт за достатъчна.

*

КД осигурява постигането на стандарта в достатъчна степен, докато предвиждат разнообразни дейности, декомпозиращи предписаните от стандарта умения, и се грижат за развитието на уменията по протежение на обучението в гимназиалния етап.

С2: Анализира художествената творба от гледна точка на различни интерпретаторски подходи. Коментира художествено произведение с оглед на спецификата на идейно-художествената му проблематика (водещи хуманитарни идеи, основни конфликти и техния ценностен смисъл, персонажите и тяхната роля при формиране на цялостното художествено внушение на творбата, главните компоненти в структурата на творбата)

Това, което ни възпира да преценим степента на осигуреност на постигането на този стандарт като достатъчна, е неудовлетворената необходимост УП да конкретизират чрез примери предписаните от стандарта “различни интерпретаторски подходи”.

*

В осигуряването на постигането на този стандарт в КД се наблюдава учудваща неравномерност и непоследователност: докато предложеното в тези секции в УП за IX, X и XII клас се повтаря дословно, разнообразяване на дейностите и развитие на уменията има само в КД в УП за XI клас.

С3: Мотивира индивидуалния си читателски избор, като посочва специфични художествено-естетически критерии (значимост на хуманитарната проблематика, стилови особености, принадлежност на автора към предпочитана литературна тенденция и пр.)

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в X, XI и XII клас. УП го осигуряват в достатъчна степен.

*

Не можем да преценим степента на обезпечаване на постигането на стандарта от КД като достатъчна, защото предписаните там дейности се повтарят (с незначителни изменения) от клас в клас (за X и XI клас – дословно), което издава едно формално отношение, и защото тези предписания обобщават, вместо да конкретизират предвиденото от стандарта.

С4: Използва литературнокритически текстове и заема позиция спрямо изразените в тях идеи

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в IX, X, XI и XII клас. УП го осигуряват в достатъчна степен.

*

КД предписват достатъчно широк сам по себе си спектър от дейности, съставлящи предписаните от стандарта умения, но се повтарят дословно от клас в клас, което не обезпечават развитието на уменията.

Я4: Социокултурна и литературна компетентност: Създаване на изказвания и писмени текстове

С1: Ориентира се в различни комуникативни ситуации на културното общуване (официална комуникация, академична комуникация, общуване чрез медия, неформално културно общуване)

Този стандарт, незнайно защо, не присъства в УП по литература, а се появява в УП по БЕ за XI клас, второ равнище, в Я4.

С2: Практически владее някои основни литературнокритически жанрове (кратък отзив за неизучавано произведение; анотация; кратка характеристика на автор)

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в XI и XII клас. УП го осигуряват в достатъчна степен.

*

КД осигурява постигането на стандарта в достатъчна степен – предвидените там дейности са подчертано разнообразни: от рецепция и анализ на образци на продукти от “умело действие” през практикуване на уменията да саморефлексия. Може би само като неудовлетворително общ трябва да бъде посочен “критерият” “грешки” за оценка на получения от учениковото действие.

С3: Владее базови реторически умения с цел повишаване въздействената ефективност на изказването си (виж ДОО за УС по български език)

Постигането на този стандарт УП (за XI и XII клас) обезпечават съвсем формално – самият стандарт “преписва” ДОО за УС по БЕ, а ОРУП “посочват” към тях.

*

КД осигурява постигането на стандарта в достатъчна степен.

С4: Събира, анализира и съпоставя литературна информация от различни източници (научни съчинения, критически статии, речници и енциклопедии, библиографски справочници и пр.), като я организира във вид, подходящ за конкретната задача

Постигането на този стандарт се предвижда да се реализира в IX, X, XI и XII клас. УП го осигуряват в достатъчна степен.

*

КД предписват достатъчно широк сам по себе си спектър от дейности, съставлящи предписаните от стандарта умения, но се повтарят дословно от клас в клас, което не обезпечава развитието на уменията.

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

1. Към УП по БЕЛ – такива, каквито ни се явяват през извършения в този раздел анализ, са мотивирано **относими препоръките, направени към разглежданите нормативни документи въз основа на анализа в първия раздел.** Тук няма да ги повтаряме, а само ще прибавим някои, произтичащи от специфичния изследователски ракурс към програмите, удържан в този раздел.

2. УП е необходимо **много по-надеждно да осигуряват постигането на (едни редактирани/пренаписани) ДОО за УС:** вместо да ги “редактират” (скришно и/или несъзнателно), да ги подменят и изместват, както и да ги повтарят дословно, нужно е да ги **конкретизират с оглед на етапите на процеса на формиране,**

развитие и “поддържане живота” на предписаните от тях умения и да **обезпечават продуктивното протичане на този процес чрез обстоятелствено описание на оптималните за това условия** (ситуации, цели, методи и т. н.).

3. УП е необходимо **ясно да диференцират “знанията, уменията и отношенията”**, очаквани като резултати от обучението на учениците, и да постигнат **оптимален баланс** между ученето и преподаването на всеки един от компонентите на учениковите компетентности.

КОНКРЕТНИ ПРЕПОРЪКИ КЪМ ДОИ ЗА УС И УП ЗА НАЧАЛНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЕН ЕТАП

1. **В създаването на ДОИ за УС и на УП за началния образователен етап** препоръчваме **да участва филолог** (специалист по български език и литература), за да се увеличи шансът да се избегнат теоретично неиздържани формулировки.

2. Да се **оползотвори потенциалът на УП като нормативен документ** чрез системно осигуряване на постигането на компетентностите, предписани от стандартите, вместо отделните им секции да (се) повтарят – едни други, от клас в клас, формулировките на самия стандарт.

3. Вместо през фалшиви със своята пасторална безконфликтност “образи на света”, той да **бъде екониран в своята конфликтност и проблематичност** – близо до прижизнения опит на учениците, в който именно става овладяването на кое да е умение.

4. В съответствие с изписаните със скрупулозна изчерпателност знания за езика, подлежащи на научаване от учениците в началния етап, да се опишат със същата изчерпателност **прижизнени (комуникативни) “съпротивляващи се” ситуации**, които да възпроизвеждат (симулативно, игрово) и да мултиплицират практическия опит на децата, както и да се настоява върху рефлексията върху успешността на справянето им в/с тези ситуации, защото умението е “умно действие”.

5. Превалиращата тенденция на присвояване на национална идентичност да се балансира от тенденция за **присвояване и на други профили на личността**, защото без съмнение светът, който учениците в началния етап (ще) обитават, със сигурност надхвърля границите на нацията и националната държава. (В тая връзка – “етническият друг” да бъде освободен от “привилегията” на отличеност от “другите Други”.)

КОНКРЕТНИ ПРЕПОРЪКИ КЪМ ДОИ ЗА УС И УП ЗА ПРОГИМНАЗИАЛНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЕН ЕТАП

1. ДОИ за УС и УП за прогимназиалния етап да се погрижат **да представят езика (като дискурс) като предизвикателство, а не като (прозрачна) даденост** (на езика като норма, система, структура); да подпомогнат осъзнаването и понасянето на “смазващата отговорност да се говори добре”, както и да осъществят превенция на попадането под “опасната власт на красноречието”.

2. ДОО за УС и УП за прогимназиалния етап да се погрижат много по-системно, последователно и целенасочено **дискурсът на учениците да се упражнява като “правене”**, а не само като модус на нарастване на смисъла.

3. Във връзка с горното е и следващата ни препоръка – аранжирането на **комуникативните ситуации по-многообразни и повече като поле за творчески (речеви) действия**, отколкото като “дисциплинарна зона”, надзиравана от Нормата и Правилото.

4. Препоръчваните **оценки и самооценки** на речевата дейност на учениците да се обезпечат с критерии не само за правилността на изказа/писането, но и за **сполучливостта на комуникативните актове** като перформативи.

5. ДОО за УС и УП за прогимназиалния етап да удържат литературното писане и след завършването на VI клас, защото то е един от най-надеждните инструменти на формирането и развитието на уменията за творческо мислене.

КОНКРЕТНИ ПРЕПОРЪКИ КЪМ ДОО ЗА УС И УП ЗА ГИМНАЗИАЛНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЕН ЕТАП

1. Преди всичко ДОО за УС и УП за гимназиалния етап се нуждаят от **демократизиране**: необходимо е умения като различаване на факт от мнение, на използването на езика за пропаганда и манипулация, както и за защита на (нарушени) граждански права, да се формират и развият у всички ученици, които завършват общообразователното средно училище, а не само у изучаващите предмета на второ равнище.

2. ДОО за УС и УП за гимназиалния етап е необходимо да се откажат от “техницизирания” възглед за **уменията** за сметка на **хуманистичното им разбиране**.

3. ДОО за УС и УП за гимназиалния етап е необходимо да **прецизират езика си** – ако е необходимо, с помощта на философски образован член на разработващия ги екип, да овладеят твърде фриволното боравене с понятия като *принципи, ценности, норми, универсално, общочовешко* и под.

4. ДОО за УС и УП за гимназиалния етап е необходимо да предпишат продължаване на развитието на **уменията за литературно писане**.

5. УП по литература трябва да удържат по-безкомпромисно и продуктивно спрямо развитието на комуникативните умения на роден език като умения за живот **основополагащите различия между устността и писмото** (и евентуално – на второ равнище – да проблематизират границите им в съгласие с постмодернистката им концептуализация).

6. УП по български език е необходимо да се освободят от подчиненото си положение спрямо литературата и да се погрижат за **поддържането на интереса към комуникативните умения на роден език като умения за живот**.